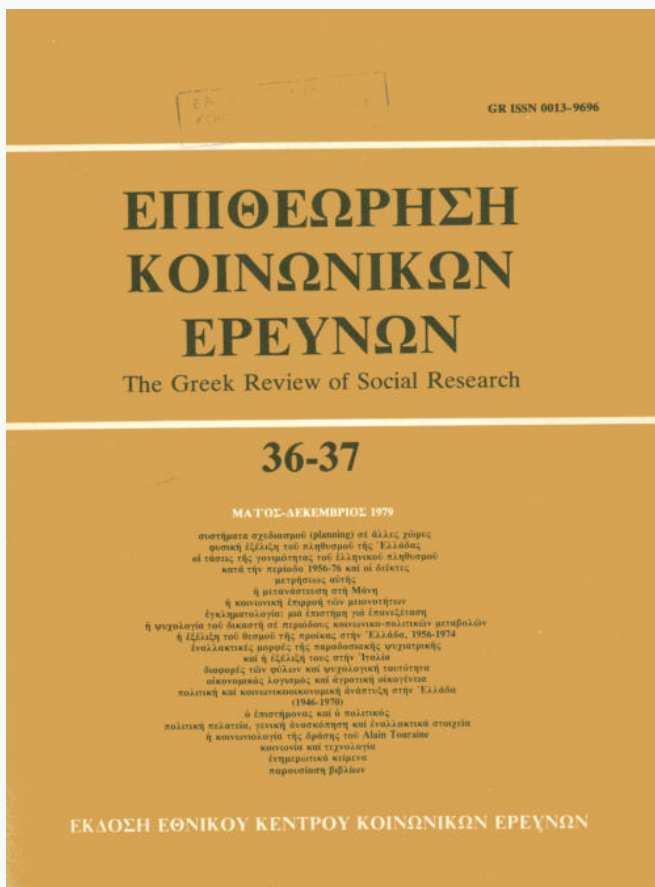

The Greek Review of Social Research

Vol 36 (1979)

36-37

Εγκληματολογία: Μια επιστήμη για επανεξέταση

Λούλα Θανοπούλου-Σιγάλα

doi: [10.12681/grsr.458](https://doi.org/10.12681/grsr.458)

Copyright © 1979, Λούλα Θανοπούλου-Σιγάλα

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Θανοπούλου-Σιγάλα Λ. (1979). Εγκληματολογία: Μια επιστήμη για επανεξέταση. *The Greek Review of Social Research*, 36, 300–316. <https://doi.org/10.12681/grsr.458>

έγκληματολογία: μιά έπιστήμη γιά επανεξέταση

τῆς
Λούλας Θανοπούλου-Σιγάλα
Δικηγόρου

Ἡ συμμετοχή σ' ἓνα συνέδριο έγκληματολογίας¹ μπορεί νά αποτελέσει μιά ευκαιρία γιά νά θέσει κανείς ξανά όρισμένα έρωτήματα σχετικά μέ τήν έπιστήμη, τό αντικείμενό της καί τήν κοινωνική της άποστολή.

Ἡ έμμονή στήν παραγοντική προσέγγιση τοῦ έγκληματικού φαινομένου, ἡ υποβάθμιση τοῦ ύποκειμένου τῆς έγκληματικῆς πράξης σέ μιά πραγματικότητα «διαφορετική» ἀπό τήν κανονική, ἡ έλλειψη κάθε άναφορᾶς στίς κοινωνικές δομές πού προκαλοῦν τήν έγκληματικότητα, δέν εἶναι παρά μερικά μόνο έρεθίσματα, άρνητικά κατά τή γνώμη μου, πού άναφέρονται στό χῶρο τῆς μελέτης τοῦ έγκληματικού φαινομένου.

Ὁ ευρύτερος κοινωνικός χῶρος μέ τή δραματοποίηση τοῦ λόγου πάνω στήν έγκληματικότητα καί τήν ανάπτυξη τῆς «έγκληματολογίας τοῦ κοινού αἰσθήματος», άποτελεῖ ένα πολύ πιά γόνιμο σέ άρνητικά έρεθίσματα πεδίο, κι αυτό έχει μιά ιδιαίτερη σημασία πού δέν πρέπει νά άγνοεῖται ἀπό τό μελετητή.

Ζοῦμε σέ μιά εποχή όπου ἡ έγκληματικότητα έχει γίνει «τυπικό θέμα». Ἀπ' τά πρώτα φύλλα τῶν εφημερίδων ὡς τοῦς λόγους τῶν δημοσίων άνδρῶν, οἱ γενικεύσεις, οἱ άφορισμοί, ἡ δημιουργία τῶν έντυπώσεων, διαμορφώνουν τό δημοσιο αἶσθημα σχετικά μέ τό φαινόμενο καί ενισχύουν τήν άνασφάλεια καί τό φόβο τῶν πολιτῶν. Αυτό έχει σάν συνέπεια τό αίτημα γιά έπιτακτικότερη καταστολή στό όνομα τῆς Δικαιοσύνης.

Παντοῦ οἱ σφυγμομετρήσεις τῆς κοινῆς γνώμης φέρνουν σέ φῶς αυτό τό παιχνίδι τῶν σχέσεων άνάμεσα στό αἶσθημα τῆς άνασφάλειας—έτσι πῶς μετατρέπεται σέ σκεπτικισμό άπέναντι στοῦς θεσμούς πού λειτουργοῦν στό χῶρο τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης—καί στή σκλήρυνση τῆς στάσης τοῦ Συστήματος άπέναντι στήν έγκληματικότητα. Ἔτσι, ἡ ὄλο καί μεγαλύτερη άστυνόμευση τῶν πολιτῶν σέ κάθε πτυχή τῆς ιδιωτικῆς τους ζωῆς, ἡ διαρκῶς αὔξανόμενη τυποποίηση συμπεριφορῶν σάν «έγκληματικῶν», έμφανίζονται σάν άπαίτηση μιάς κοινωνίας πού αἰσθάνεται ὅτι άπειλεῖται. Καί ἡ Ἐξουσία, πότε έπιστρατεύοντας καί πότε έκμεταλλευόμενη τό ὄπλο τῆς δραματοποίησης τῆς έγκληματικότητας, καταφέρνει, μέσα ἀπό τή διαδικασία τῆς ευαισθητοποίησης τῶν πολιτῶν στά θέματα τῆς άσφάλειας καί τῆς τάξης, νά δημιουργεῖ κοινό τόπο άναφορᾶς προσώπων διαφορετικῶν ὡς πρὸς τήν κοινωνική τους προέλευση, καί νά μεταθέτει τό ένδιαφέρον ἀπό θέματα πιά καυτά σέ θέματα πού ά-

1. Πρόκειται γιά τό 1ο Μεσογειακό Συνέδριο Νεανικῆς Έγκληματικότητας πού έγινε στό Κολιμπάρι Χανίων ἀπό 24-26 Μαΐου 1979.

ποτελούν τό Light Motive τής εξουσίας. Ἡ ἀνεργία, ὁ πληθωρισμός, ἡ γενικότερη κρίση τῶν συστημάτων, ἀποτελοῦν ἀπλά φαντάσματα μπροστά στό «λύκο» τής ἐγκληματικότητας.

Ὅλ' αὐτά, ἐρεθίσματα πού ἀντιβῦνται σέ κάθε «πολιτικό» ἄνθρωπο, ἀποκοτῶν ἰδιαίτερη σημασία καί σοβαρότητα, ὅταν «δέκτης» εἶναι ἐκεῖνος πού ἀσχολεῖται μέ τήν ἐγκληματολογία καί τό ἀντικείμενό της. Οἱ «ψευδοπροφάνειες» τοῦ κοινῶ ἀισθηματος πού ἐπέτρεπαν στόν καθένα νά ἀποφαίνεται ἀπό θέση εἰδικῆ στό θέμα, καί πάνω στίς ὁποῖες στήριξε ἡ ἐπιστήμη τήν «ἰδιατερότητα» τοῦ ἀντικειμένου της καί τήν «ἀνθρωπιστική» ἀποστολή της, δημιουργοῦν ἕνα ἐπιστημονικό καί ἠθικό χρέος στό σημερινό μελετητή τοῦ χώρου:

(I) νά τοποθετήσει τήν ἐπιστήμη στό ἱστορικό πλαίσιο πού γεννήθηκε καί ἀναπτύχθηκε,

(II) νά δεῖ στό φῶς τῶν ἱστορικῶν, κοινωνικῶν καί πολιτικῶν σκοπιμοτήτων τή διαμόρφωσή της σέ σύστημα γνώσης,

(III) νά δημιουργήσει, μέσα ἀπ' τή συνειδητοποίηση τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ ἀντικειμένου τής ἐπιστήμης, ὀρισμένες προσβάσεις ἕνα ἐπιστημονικό καί ἠθικό ἐγκληματολογία ἕνα καινούργιο ἀντικείμενο ἀποκαθιστώντας τήν παράλληλα σάν αὐτόνομο σύστημα γνώσης στόν εὐρύτερο κοινωνικό καί πολιτικό χώρο.

I. προσπάθεια ἱστορικής τοποθέτησης

A. Ἐγκληματολογία καί ἱστορικός χώρος τοῦ XIX αἰῶνα (τό ἱστορικό πλαίσιο)

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ποιό εἶναι τό ἱστορικό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο γεννήθηκε καί ἀναπτύχθηκε ἡ ἐγκληματολογία. Ἡ ἱστορία της, ὅπως καί τῶν ἄλλων ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν, δέν εἶναι παλιά. Στήν πραγματικότητα, συμπίπτει μέ τήν ἐδραίωση τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ, τό 19ο αἰῶνα. Κι ἄν προτεῖνουμε ἐδῶ μιá ἱστορική προσέγγιση τής ἐγκληματολογικῆς γνώσης καί πράξης, δέν εἶναι ἀπ' τή φιλόδοξη πρόθεση νά ἐγγράψουμε τό συγκεκριμένο σύστημα γνώσης (Savoir Criminologique) στίς κοινωνικές δομές πού τό προκάλεσαν καί προσδιόρισαν μέχρι σήμερα τή λειτουργία του—πράγμα πού ἀξίζει ν' ἀντιμετωπιστεῖ καθαυτό καί ὄχι ἐυκαιρικά ὅπως ἐδῶ—ἀλλά ἀπό τή διάθεση νά δώσουμε στό θέμα τίς ἱστορικές του διαστάσεις, πράγμα πού συχνά λημονεῖται.

Ἡ ἱστορία τής ἐγκληματολογίας συγχέεται συνήθως μέ τήν ἱστορία τῶν θεωριῶν καί τῶν μεγάλων ὀνομάτων—Ferri-Lombroso-Tarde—ἀποκομμένη ἀπ' τόν συγκεκριμένο χώρο πού ἔδρασαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί καί τίς ἱστορικές ἀναγκαιότητες πού προσδιόρισαν τό μήνυμά τους.

Ἀπό τόν XII ὡς τόν XIX αἰῶνα μιá βαθειά μεταβολή πραγματοποιεῖται στόν κοινωνικό χώρο τής Εὐρώπης. Πρόκειται γι' αὐτό πού ὀνομάζουμε σάν πέρασμα ἀπό τό φεουδαρχικό στό ἀστικό σύστημα, ἀπό τήν ἐπαρχία στίς πόλεις. Ἀπ' τό πρῶτο ἡμισυ τοῦ XIX αἰῶνα, ἡ πόλη ἀποτελεῖ τόν καμβά τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ. Ἐδρα τής οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ἐξουσίας, ἔδρα τῶν ὀργάνων καταστολῆς ἀλλά καί ἰδεολογικό κέντρο, ἀποτελεῖ τήν εὐαίσθητη πλάκα, ὅπου θά ἐγγραφοῦν ὅλες οἱ προσδοκίες, οἱ ἀπογοητεύσεις, οἱ ἀπαιτήσεις καί οἱ διαμάχες ἀνάμεσα σέ καταπιεζόμενες καί καταπιεζόμενες.² Στίς μεγάλες πόλεις θά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί στή μπουρζουαζία, σάν λογική συνέτεια τῶν σωρευσῆς τοῦ κεφαλαίου σ' αὐτές καί τής καθυπόταξης τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ (ἀγροτικῆς κυρίως προέλευσης) στήν ὑπέρσεια του.

Μέσα σ' αὐτό τό καινούργιο ἀστικό-βιομηχανικό πλαίσιο, οἱ ἔννοιες τής «τάξης» (ordre) καί τής ἐγκληματικότητας θά κληθοῦν νά παίξουν ἕνα ρόλο ἰδιαίτερα σημαντικό. Στήν πραγματικότητα, ἡ φροντίδα γιά τήν τακτοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ χώρου ἀνατρέχει στήν πρώτη οἰκονομική ἐπανάσταση τοῦ XII αἰῶνα πού ἔθεσε τίς βάσεις γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἀστικῶν κέντρων. Στή συνέχεια, μέ τήν τεχνολογική πρόοδο καί τό νέο καταμερισμό τής ἐργασίας, ἡ ἀδιοργάνωση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καί τοῦ κοινωνικοῦ χώρου συντελεῖται μέ γνώμονες τήν αὐξηση τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν καί τή διακίνηση τῶν πληθυσμῶν πού τήν ἀκολούθησε.

Μιá καινούργια τάξη πραγμάτων ἐπιβάλλεται παραγκωνίζοντας τίς παλιές θρησκευτικές ἀξίες, μέ ὅλες τίς συνέπειες πού μορεῖ νά ἔχει αὐτό στόν ἠθικό καί ἰδεολογικό χώρο. Ἡ ἀνέχεια καί ἡ ὀκνηρία—γιά νά πάρομε ἕνα ἀπλό παράδειγμα ἀπ' τό χώρο τής ἐγκληματολογίας—χάνουν τό μυστικιστικό περιεχόμενο πού εἶχαν στό Μεσαίωνα καί, θεωρούμενες σάν ἀρνηση συμμετοχῆς στήν παραγωγή καί τήν κυκλοφορία τοῦ πλούτου, χαρακτηρίζονται σάν κοινωνικά ἀπαράδεκτες συμπεριφορές καί περνάνε στόν Ποινικό Νόμο. Ἀπό τό Β Δ τοῦ Saint Louis τοῦ 1270 ὡς τήν ἴδρυση τῶν «κέντρων φυλάξεως ἐπαίτων» (dépôt de mendicité) τοῦ XVIII αἰῶνα, ἕνα πλήθος μέτρων θά τονίσουν τή σημασία τῆς ἐργασίας καί τῆς παραγωγικότητας καταδικάζοντας σέ ἐγκλεισμό ὄσους ἀντίτιθενται στήν καινούργια τάξη πραγμάτων.

Παρ' ὅλα αὐτά, χρειάστηκε νά περιμένει κανεῖς τό πρῶτο τέταρτο τοῦ XIX αἰῶνα γιά τήν Ἀγγλία, καί τό πρῶτο ἡμισυ τοῦ XX αἰῶνα γιά τή Γαλλία, γιά ν' ἀντιληφθεῖ τίς βαθειές μεταβολές πού ὁ ἀνταγωνιστικός καπιταλισμός ἔφερε στόν ἀστικό χώρο.

2. Lefèvre, H., «La pensée marxiste et la ville», Paris, Casterman, 1972.

Ἄναφερόμενος στὴν κατάσταση τῆς ἀγγλικῆς ἐργατικῆς τάξης, ὁ Engels³ καταπιάνεται ἔτσι ἀπ' τὸ 1845 μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἀστικοποίησης πού ἀπορρέουν ἀπ' τὴς καινούργιες σχέσεις παραγωγῆς.

Ἡ πάλι τῶν τάξεων, μέσα στὸν ἀστικό χώρο, δὲν μπορεῖ γιὰ τὸν Engels νὰ διαχωριστεῖ ἀπ' τὴ γενικὴ βία πού χαρακτηρίζει τὴν καινούργια τάξη πραγμάτων. Ἡ σύγχρονη ἀστική κοινωνία στηρίζεται στὸν ἀνταγωνισμό, στὴ διαμάχη πού φθάνει μέχρι τὸ θάνατο, καί τροφοδοτεῖ τὴν ἐχθρότητα ἀνάμεσα στὴς τάξεις ἀλλὰ καί ἀνάμεσα στα ἄτομα τῆς ἴδιας τάξης. Ἡ ἐγκληματικότητα λοιπὸν γιὰ τὸν Engels δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ παρά μέσα ἀπ' τὴν κατάσταση τῆς ἀστάθειας (καί τῆς ἀνασφάλειας) τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῆς γενικῆς βίας τῆς κοινωνικῆς σχέσης. Ἄποκαλύπτει ἔτσι τὴ μισθοποιητικὴ ἐπιχειρήσιμη ἐκείνων πού μιλώντας γιὰ ἐγκληματικότητα καταγγέλλουν τὴν πόλη, τὴ γενικὴ ἀνηθικότητα ἢ τὴν παθολογία τῶν συσκευριμῶν ἀτόμων—πράγμα πού τοὺς ἐπιτρέπει να μιλᾶνε γιὰ ἡθοπλαστικά καί θεραπευτικὰ μέτρα—καί ἀνάγει τὸ θέμα τῆς ἐγκληματικότητος στὸ χώρο τῆς πολιτικῆς.⁴

Ἄπ' αὐτὴ τὴν προσέγγιση τοῦ Engels (πού τὴν βρισκόμαστε πάλι στὴς μέρες μας σ' ἕνα πληθὸς ἐγκληματολόγους ἢ διανοοῦμενους),⁵ δύο σημεῖα πιστεύουμε ὅτι πρέπει νὰ κρατήσουν τὴν προσοχή μας:

1. Ἡ ἐγκληματικότητα δὲν εἶναι οὔτε ἀρρώστια οὔτε τυχαῖο κοινωνικὸ φαινόμενο, ἀπορρεῖ λογικά ἀπ' τὴς ὑπάρχουσες κοινωνικῆς σχέσεις μέσα σὲ μιὰ δεδομένη κοινωνία. Δὲν εἶναι ἕνα φαινόμενο πού μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ χωριστά: Ἡ ἐγκληματικότητα εἶναι μιὰ κοινωνικὴ παραγωγή (production sociale), ἢ καλλίτερα τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς διαδικασίας κοινωνικῆς παραγωγῆς.

2. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐγκληματικότητος βρίσκεται ἀπὸ τὴ φύση του συνδεδεμένο μὲ τὴν ἐπικινδυνότητα πού ἀποδίδεται στὴς ὑποτελεῖς τάξεις. Τὸ μᾶθημα πού μας ἔδωσε ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη τὸν XIX αἰῶνα μέσα ἀπ' τὴς διαδικασίες δραματοποίησης⁶ τῆς ἐγκληματικότητος τῆς ἐργατικῆς τάξης, πού δῆλησαν στὴ γνωστὴ φόρμουλα: ἐργατικῆς τάξης = ἐπικίνδυνες τάξεις (classes laborieuses = classes dangereuses).

3. Engels, F., *La situation de la classe laborieuse en Angleterre*. Paris, Ed. sociales, 1960, σελ. 169.

4. Καί εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ Engels πού ἀνοίχεται ἀπ' ὅσους ἐγκληματολόγους δὲν συγκράτησαν παρά τὴν αὐστηρὰ οἰκονομικὴ ἄποψη τῶν θεωρητικῶν τῶν σοσιαλισμῶν.

5. Foucault, M., *Surveiller et punir*. Paris, NRF, 1975.

6. Ἱστορικές ἐργασίες ἔχουν ἀποδείξει ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς, ἡ στρατηγικὴ τῆς δραματοποίησης, πού θεσμοποιήθηκε μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ τύπου, ἀποτέλεσε ἕνα σημαντικό ὄλο στὰ χέρια τῆς ἐξουσίας κάθε φορά πού ἡ τελευταία βρισκόταν σὲ κίνδυνο ἢ ἀμφισβήτησι (Foucault, M., *Surveiller et Punir, naissance de la prison*, Paris, NRF, 1975).

ses), καί ἀπὸ κεῖ στὴν ἄσκηση ἐνός ὄλο καί πῶ στενοῦ ἐλέγχου πάνω σ' αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν εἶναι ἄμοιρο ἐγκληματολογικῶν ἐνδιαφερόντος γιὰ τὸν προσεκτικὸ παρατηρητὴ. Ἄντιθετα μάλιστα. Δὲν χρειάζεται ἰδιαίτερη εὐφυΐα γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς ὅτι αὐτὴ ἡ στενὴ ἐπιβλεψη τοῦ ἀνερχόμενου προλεταριάτου εἶχε ζωτικὴ σημασία γιὰ τὴ μισθοουραζία καί τοὺς συμμαχούς της. Γιατί, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἦταν αὐτὴ ἡ τάξη πού ἀποτελοῦσε τὸ ἀντικείμενο τῆς πῶ ἄγριας ἐκμετάλλευσης, ἀπὸ τὴν ἄλλη, σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν τάξη βρισκόταν ὁ σπόρος τῆς κοινωνικῆς ἀναταραχῆς.

Ἄν θέλουμε νὰ συνοψίσουμε τὴ σκέψη τοῦ Engels—τόσο ἀκριβολόγα καί τόσο ἐπίκαιρη γιὰ τὸ σημερινὸ ἔρευνητή—, ἡ ἐγκληματικότητα ἢ καλλιτέρας τὸ ἐγκλημα εἶναι κατὰ διπλὸ τρόπο μὴ «κοινωνικὴ παραγωγή»: πρῶτα, γιὰ νὰ ἀνακαλᾷ τὴς κοινωνικῆς σχέσεις, ὕστερα—καί ἴσως κυρίως γι' αὐτὸ—, γιὰτὶ ἡ ὑπαρξὴ του εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ διατήρησι καί τὴν ἐνίσχυσι τῆς τάξης (μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς «ordre» καί ὄχι «classe») ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπορρεῖ.

Ἡ ἐγκληματικότητα ἔτσι ἀποκτᾷ σὰν φαινόμενο μιὰ λειτουργικότητα⁷ πού τὸ ἐπιτρέπει νὰ παίξει τὸ ρόλο τοῦ ρυθμιστικοῦ παράγοντα⁸ μέσα σ' ἕνα δεδομένο χώρο σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή.

Αὐτὴ ἡ μικρὴ προσπάθεια γιὰ τὴν τοποθέτησι τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου στὸ ἱστορικὸ περιβάλλον τοῦ XIX αἰῶνα θά ἔμενε, ἐν τούτοις, ἂν δὲν ἀφιερώνουμε τὴ συννεχῆ λίγες σκέψεις ἐπάνω στὴ γέννησι τῆς ἐγκληματολογίας καί τὴς μορφῆς ἀναζήτησής πού ἡ ἐπιστὴμὴ αὐτὴ υἰοθέτησε στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ὑπαρξῆς της.

B. Ἐγκληματολογία καί Κοινωνικὴ Στατιστικὴ

Λένε ὅτι, πρακτικὰ, ἡ γέννησι τῆς ἐγκληματολογίας συνέπεσε μὲ τὴ γέννησι τῆς κοινωνικῆς στατιστικῆς. Στὴν περίπτωσι τῆς γαλλικῆς ἐγκληματο-

7. Σχετικὰ μ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ λειτουργικότητα τοῦ ἐγκλήματος ὁ K. Marx μᾶς ἔχει δώσει δεῖγματα ταλαντοῦ ἐπιρροῆς: «ὁ φιλόσοφος παράγει ιδέες, ὁ ποιητὴς ποιήματα, ὁ παρὰ κερύματα, ὁ καθηγητὴς σοφὸ λόγια... Ὁ ἐγκληματίας παράγει ὄχι μόνον ἐγκλήματα, ἀλλὰ καί ποινικὸ νόμο καί μαζί μ' αὐτὸν τὸν καθηγητὴ πού δίνει μαθήματα πάνω στὸν ποινικὸ νόμο καί ἄκόμα τὸν λόγο τοῦ καθηγητῆ ἔτσι, ὅπως μεταφράζεται σὲ μαθήματα πού ἐξυπηρετοῦν τὴν κυκλοφορία τοῦ λόγου. Αὐτὸ ἔχει σὰν συνέπεια τὴν αὐξήσι τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἔξοχον ἀπ' τὴν προσωπικὴν ευχαρίστησι... ὁ λόγος ἀποφῆρε σ' αὐτὸν πού τὸν ἐκφώνει». K. Marx (1964), *Theories of surplus value*, μέρος 1, σελ. 375, Lawrence and Wishart.

8. Ὁ ρόλος τοῦ ἐγκλήματος σὰν ρυθμιστικὸ παράγοντα δὲν πρέπει παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ ἐρμηνευθεῖ ἔδω, ὅπως στὰ πλαίσια τῶν θεωριῶν τῆς λειτουργικότητος (functional theories). Αὐτὸ πού ὁ Marx καί ὁ Engels εἶχαν δεῖ πῶ καθαρὰ ἀπ' τὸν Durkheim καί τοὺς ἄλλους, ἦταν ὅτι ἡ θεώρησι τοῦ ἐγκλήματος—ὅπως καί κάθε κοινωνικοῦ φαινομένου—μέσα ἀπ' τὴ λειτουργία του καί μόνον ὄδηγε τὸ ἀποκο συμπεράσει τῆς ἀναγκασιότητος (λειτουργικῆς ὑπόθεσι). Γιὰ τοὺς Marx καί Engels τὸ ἐγκλημα ὑ-

μέ τόν πολυφакτοριαλισμό τῆ συγκεκριμένη συμπεριφορά τοῦ συγκεκριμένου προσώπου. Ἀλλά, σέ ὅλο αὐτό τό διάστημα δέν κατάφερε νά ξεφύγει ἀπό τῆ στενῆ—ἐπαρχιώτικη θά ἔλεγε κανεῖς—ἀντίληψη πού θέλει τό ἔγκλημα σάν συμπεριφορά *διαφορετική* ἀπό τῆ συνήθη καί τόν ἔγκληματία σάν ἓνα ἰδιαίτερο τύπο ἀνθρώπου *διαφορετικό* ἀπό τό συνηθισμένο. Στίς σελίδες πού θ' ἀκολουθήσουν θά προσπαθήσουμε νά δώσουμε μιά εἰκόνα τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν τῆς ἐγκληματολογίας, προβληματισμῶν πού δικαιολογοῦν τό χαρακτηρισμό τῆς σάν «ἐπιστήμης τῆς διαφορᾶς».

II. ἡ ἐγκληματολογία τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν

A. Ἐγκληματολογία, «ἡ ἐπιστήμη τῆς διαφορᾶς»

Ἡ ὅλη ἡ ἱστορία τῶν ἀναζητήσεων τῆς ἐγκληματολογίας ἐκτυλίχθηκε κάτω ἀπ' αὐτῆ ἀκριβῶς τῆν ἀντίληψη περί «διαφορᾶς». Μιάς διαφορᾶς πού ἐπί πλέον θεωρήθηκε καί ὄντολογική.¹³

«Exister c' est différer», ἔγραφε ὁ G. Tarde¹⁴ τό 1895, «ὁπάρχει σημαίνει διαφέρειν», κ' ἔκανε τῆν ἔννοια τῆς διαφορᾶς κλειδί τῆς φιλοσοφίας του. Ἀλλά, ἂν «ὕπαρξις» καί «διαφορισμός» ἀλληλοσυμπλέκονται—γιά νά μεταφέρουμε τό θέμα στό χώρο τῆς φιλοσοφίας—, τότε ὁ «ἀνθρωπισμός» εἶναι ἀπαράιτος σάν τρίτο μέγεθος πού θά συμπληρώσει τά δύο πρώτα. Γιατί «κύπαρξις» στή οὐσία καί στήν ὀλοκληρωμένη του μορφή σημαίνει «συνυπάρχειν». Καί μέσα ἀπ' αὐτῆ τῆν προοπτική ὁ χειρότερος ἀφορισμός¹⁵ στό χώρο τῆς ἐγκληματολογίας θά ἔπρεπε νά μᾶς ὀδηγεῖ—τουλάχιστον—σέ μιά ἀνθρωπιστική θεώρηση τοῦ ἐγκλήματος καί τοῦ ἐγκληματία.¹⁶ Τό ἔγκλημα καί ὁ ἐγκληματίας θά ἔπρεπε νά «ζοῦν» σ' ἓνα κλίμα σεβασμοῦ, συνέχειας καί ἀπόλυτης *συνπάθειας* (μέ τῆν ἐτυμολογική ἔννοια τῆς λέξεως).

Τό «ἀνοιγμα» πρὸς τόν ἄλλον, ὄχι *παρά* τῆ διαφορᾶ τοῦ ἄλλο ἀκριβῶς *δυναμεί* αὐτῆς τῆς διαφορᾶς (πού *μπορεῖ* στήν πράξιν νά μεταρραξεται μέ τό ἔγκλημα), θά ὀδηγοῦσε στήν πραγμάτωση τοῦ ἀν-

θρωπιστικοῦ ἐγκληματολογικοῦ παράδοξου. Ἡ χριστιανική διδασκαλία στήν οὐσία τῆς δέν εἶναι ἀσχετῆ ἀπό τίς σύντομες αὐτές σκέψεις, πράγμα πού τονεῖ ἀκόμα περισσότερο τό «παράλογο» παρόμοιον ὑπόθεσιν.

Ἄς ξαναγυρίσουμε λοιπόν στή βασική μας ὑπόθεση πού θέλει τῆν ἐγκληματολογία τῶν κλασικῶν προβληματισμῶν *ἐπιστήμη τῆς διαφορᾶς*:

α) Αὐτῆ τῆ διαφορᾶ στήν ἀρχή οἱ ἐγκληματολόγοι τῆν ἀναζητοῦσαν *στό πρόσωπο* τοῦ ἐγκληματία¹⁷ ξεκινώντας ἀπό τῆν ἰδιοσυστασία του (βιολογικά καί ἀνθρωπολογικά χαρακτηριστικά) καί φθάνοντας στήν προσωπικότητά του, ὅπου ἀνάλογα μέ τίς σχολές μιλοῦσαν γιά ἔμφυτα ἢ ἐπίκτητα χαρακτηριστικά. Ἀπό τῆν «Ἐγκληματική ἀνθρωπολογία» τοῦ Lombroso ὡς τῆν «Κλινική ἐγκληματολογία» τῶν τελευταίων χρόνων, ὁ ἀνθρώπος, καί στήν περίπτωση ὁ ἐγκληματίας, ἔγινε τό ἀντικείμενο μιάς ἐπιστημονικῆς παρατήρησης πού σκοπό εἶχε νά *ἐντοπίσει* (μέ τῆ διάγνωση) καί νά *θεραπεύσει* (μέ τῆ μεταχείριση) τῆν αἰτία τῆς διαφορᾶς. Ἡ ἐγκληματολογία πλουτίστηκε ἔτσι μέ τίς ψυχιατρικές τυπολογίες—κατ' ἀπομίμηση τῶν ψυχιατρικῶν προτύπων—ἀλλά καί μέ τό «κλινικό βλέμμα»¹⁸ πού ἔδωσε καινούργια διάσταση στή θεώρηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου, τῆν ψυχοψυχιατρική¹⁹ καί καινούργια δυνατότητα στήν ἐγκληματική πολιτική, τῆ μεταχείριση.²⁰

17. Πηγή γιά τῆ μελέτη αὐτῆς τῆς πρώτης περιόδου τῆς θετικιστικῆς ἐγκληματολογίας *μπορεῖ* νά ἀποτελέσει ὁποιοδήποτε ἐγχειρίδιο ἐγκληματολογίας. Γιά μιά κριτική προσέγγιση, βλ. Taylor, I., Walton, P., and Young, G., *The New Criminology*, London 1973, σελ. 10. Routledge and Kegan Paul.

18. Στήν πραγματικότητα, ἡ ἔσχατος αὐτή του «κλινικοῦ βλέματος» στό χώρο τῆς ἐγκληματολογίας καί τῶν ποινικῶν θεσμῶν δέν σημαίνει παρά τό πέρασμα ἀπό ἓνα σύστημα γνώσης (τοῦ Δικαίου) σ' ἓνα ἄλλο (τῆς ψυχιατρικῆς), ἀπό ἓνα καθιερωμένο μέσο κοινωνικοῦ ἐλέγχου (τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης) σ' ἓνα καινούργιο. Βλ. σχόλιο Robert Castel, «Les medecins et les juges», en *Moï Pierre Rivière, analyse égoïque ma mère, ma soeur et mon frère*. Coll. Archives, ed. Gallimard/Juillard, Paris 1973.

19. Αὐτῆ ἡ ψυχο-ψυχιατρική διάσταση, μέ τῆ μορφή τῆς ἐρευνας τῆς προσωπικότητας (enquête de personnalité) ἔχει θεσμοποιηθεῖ στό χώρο τῆς Ποινικῆς Δικονομίας. Στίς περισσότερες χώρες, ἡ ἐρευνα αὐτή, μέσα ἀπό τῆν τριπλῆ ὑπόσταση τῆς ἱατρικῆς, ψυχολογικῆς καί κοινωνικῆς ἐξέτασης (examen médico-psychologique et social), συνιστᾶ τό φάκελο τῆς προσωπικότητος τοῦ κατηγορουμένου καί εἶναι ὑποχρεωτική ὅταν πρόκειται γιά ἀνηλικό ἐγκληματία, ἀνεξάρτητα ἀπό τῆ βαρύτητα τῆς πράξης του, καί διευκίττα γιά τόν ἐνήλικο, ἐκτός ἀπό τῆν περίπτωση τοῦ κακοήγηματος.

20. Στή μεταχείριση (traitement) ἀκριβῶς τοῦ ἐγκληματία θά ὀλοποιηθεῖ ἡ συμβολή τῆς κλινικῆς ἐγκληματολογίας. Ἦδη μέ τά «μέτρα ασφαλείας» τῆς ἰταλικῆς θετικῆς σχολῆς καί τῆν ἀόριστη *καθεῖς* πού συνεπάγονται, ἀλλά κυρίως μέ τῆ *μεταχείριση* σ' ἀνοικτό χώρο) (traitement en milieu ouvert) τῆς κλινικῆς ἐγκληματολογικῆς σχολῆς, βλέπουμε τῆ βαθμιαία ὀλοκωτάσταση μιάς καινούργιας ἐπιτημονικῆς τάξης, τῶν experts (γιατροῦν-ψυχολογῶν-κοινωνικῶν λειτουργῶν), στήν παλιά τῆς Δικαιοσύνης καί τῆς Ἀστυνομίας. Το quadrillage ἔτσι παίρνει τῆν πῶ λεπτή καί ἀποτελεσματικῆ μορφή του.

13. Manouvrier, I., «Questions préales à l' étude comparative des criminels et des honnêtes gens», *Archives d' anthropologie criminelle*, 1892, 557.

14. G. Tarde, *Essais et mélanges sociologiques*, Paris, A. Maloine éditeur, 1895, σελ. 355.

15. Ἐκείνος πού θά θεωροῦσε τόν ἐγκληματία σάν «διαφορετικό» ἀπό τοὺς ὑπολοίπους ἀνθρώπους.

16. Αὐτῆ ἡ ἐγκληματολογική στάση, ἀπ' ὅσο ἔξερουμε, δέν ἔχει παρά ἐλάχιστες φορές ἐναρκοθεῖ στήν ἱστορία τῶν θεωριῶν καί τῶν θεσμῶν τῆς ἐγκληματολογίας. Ὁ Et. De Greeff, ὅπως καί τά ἐλάχιστα δείγματα τῶν ἀναμορφωτῶν τῶν σωφρονιστικῶν συστημάτων, δέν εἶναι παρά οἱ ἐξαιρέσεις πού ἐπαληθεύουν τόν κανόνα: Ὁ τρόπος πού ἐρμηνεύεται καί βιώνεται «ἡ διαφορᾶ» στό χώρο τῆς ἐγκληματικότητος εἶναι ἀρνητικός.

Στή διαδρομή αυτού του χρόνου, οι χρωμοσωματικές ανωμαλίες αντικαταστήσαν τις σωματικές δυσμορφίες. Ή βιολογία του έγκεφάλου η ό εξεζητημένος συνδυασμός μεθόδων τής ψυχο-φυσιολογίας προσπάθησαν να εξηγήσουν την επιθετικότητα ή την αντικιωνικότητα, στοιχεία τής εγκληματικής συμπεριφοράς. Ή ψυχοπαθολογία και ή ψυχανάλυση πλούτισαν κι' αυτές τώ χώρο σέ γνώσεις. 'Αλλά μέσα άπ' όλα αυτά προβάλλει ή ίδια πάντα επιδίωξη πού εκφράζεται, στερεότυπα, μέ τώ έρώτημα: γιατί ό Α περνάει στήν πράξη (τό έγκλημα έννοείται) και ό Β όχι. Έρώτημα λογικό καθαυτό, αλλά μεροληπτικά προσανατολισμένο στόν άτομικό χόρο τού έγκλημάτα.

Σ' αυτή τήν πρώτη φάση τών επιστημονικών αναζητήσεων τής διαφοράς τού έγκλημάτα από τούς υπόλοιπους άνθρωπους, δέν έλειψαν και οι κοινωνιολογικές εξηγήσεις. Ό Ε. Ferri μέ τήν «Έγκληματική Κοινωνιολογία»²¹ και ό G. Tarde μέ τήν «Κοινωνική Ψυχολογία»²² συμβάλανε σ' αυτό. Και οι δύο αντίτεθηκαν στή βιολογική πόλωση τής εγκληματολογίας, αλλά, άν έπικαλέσθησαν τούς κοινωνικούς παράγοντες, δέν ήταν παρά για να εξηγήσουν τήν συγκεκριμένη συμπεριφορά τού συγκεκριμένου προσώπου πού θεωρούσαν άνώμαλη.

Αυτές οι πρώτες κοινωνιολογικές προσπάθειες συμβάλανε έτσι στήν ένίσχυση τής κλινικής προσέγγισης πού τοποθετούσε στό ίδιο τώ πρόσωπο τού έγκλημάτα τήν αίτια τής εγκληματικής συμπεριφοράς τού.

Κι' εδώ πάλι πρέπει να σταθούμε για να κάνουμε δύο τούλάχιστον παρατηρήσεις:

1) Ότι, δηλαδή, αυτή ή θεωρία τού έγκλημάτος σάν προϊόντος τής συμπεριφοράς όρισμένου προσώπου κατάφερε να παγιδευθεί τώ ένδιαφέρον στό πρόσωπο τού έγκλημάτα και να άποτρέψει τις άναφορές στίς κοινωνικές ύποδομές πού τώ προκαλέσαν και τού δίνουν τή σημασία του. Σ' αυτό βοήθησε, ιδιαίτερα, ό επιστημονισμός πού, στήν αρχή μέ τώ βιολογικό θετικισμό,²³ ύστερα μέ τήν κλινική εγκληματολογία, έπέβαλε τή μέθοδο τής επιστημονικής παρατήρησης, άρα και τής άπομόνωσης τών φαινομένων από τώ κοινωνικό περιβάλλον πού τώ προκαλεί μέ τώ πρόσχημα τής παρατήρησης.

Έτσι, τώ έγκλημα «άπλοποιείται» στή συγκεκριμένη «περίπτωση» τής όποίας τώ ύποκείμενο, οι experts καλούντα «να περιγράψουν, να μετρήσουν,

να συγκρίνουν μέ άλλα, να κρίνουν... προκειμένου να τώ διορθώσουν, να τώ εντάξουν, να τώ άμαλοποιήσουν ή να τώ άποκλείσουν...».²⁴

Κι' αυτό, μέ όλες τις συνέπειες τής κατηγοροποίησης και τής καθυστάτησης τού ύποκειμένου τής πράξης σ' ένα δεδομένο σύστημα κυριαρχίας και

2) Ότι, μέσ' από τώ αίτημα τής «θεραπείας» — πού προϋποθέτει τώ διαφορισμό άνάμεσα στό ύγιές και τώ παθολογικό— τώ έγκλημα γίνεται ή παθολογική περίπτωση πού πρέπει να θεραπευθεί στό κοινωνικό επίπεδο, όπως ή άσθενεια στό επίπεδο τού οργανισμού (άνθρώπινου οργανισμού). Ή άναλογία πού επιβάλλεται έτσι άνάμεσα στόν άνθρωπίνο οργανισμό και τις κοινωνικές σχέσεις και πού προϋποθέτει μιά κοινωνία άπόλυτα άρμονική, λειτουργική, έξαγισμένη, τής όποίας τά μέλη συμβάλλουν στήν κοινωνική συνύπαρξη, παραβλέπει (και όχι τυχαία) τώ γεγονός ότι φυσικός οργανισμός και κοινωνικός οργανισμός είναι δύο ξεχωριστές πραγματικότητες. Γιατί ό φυσικός οργανισμός δέν γνωρίζει ούτε πάλι, ούτε εκμετάλλευση, ούτε άλλαγή έξουσίας: όλα τά συστατικά τού στοιχεία συμμετέχουν σ' ένα κοινό πρόγραμμα. Ένας οργανισμός δέν γνωρίζει ήνα κοινό δυσλειτουργικό, άνισορροπίες, άρρώστιας δηλαδή. Στόν κοινωνικό χόρο τά πράγματα είναι διαφορετικά. Ή σύγκρουση άποτελεί έδώ ένα στοιχείο θεμελιακό. Παρακάμπτοντας, λοιπόν, αυτό άκριβώς τώ στοιχείο τής σύγκρουσης τών συμφερόντων, έτσι όπως μεταφράζεται σέ πάλι τάξεις και ιδεολογιών, ή εγκληματολογία άναπτύχθηκε σέ μιά επιστήμη κοινωνικής θεραπευτικής έξω από ιστορικά πλαίσια και κοινωνικές συγκρούσεις.

β) Τώ πνευμα τώ κυριάρχησε και στή συνέχεια τών εγκληματολογικών άναζητήσεων, παρά τώ γεγονός τής μετατόπισης—μέτά τόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο— τού ένδιαφέροντος από τήν Εύρώπη στήν Άμερική, από τώ πρόσωπο τού εγκλημάτα στίς συνθήκες τής ζωής τών: Ό εγκλημάτα εξεακολουθεί ν' αντιμετωπίζεται μέσ' από τώ πρίσμα τής διαφοράς, μιάς διαφοράς πού δέν εξετάζεται πιά «καθ' έαυτήν» αλλά σάν «κοινωνική περίπτωση» (cas social).²⁵

Τήν άρχή²⁶ έκανε ή σχολή τού περιβάλλοντος τού Chicago σέ μιά στιγμή πού ή προσοχή ήταν συγκεν-

21. Ferri, E., *Sociologia criminale*, 5, 1929, 193.

22. Tarde, G., *La Philosophie penale*, Paris, Cujas, 1972.

23. Ό Léon Radzinowicz στή *Ideology and Crime: A Study of Crime in Its Social and Historical Context*, London, 1966, Heinemann Educational, σελ. 38-39, ύποστηρίζει ότι αυτή ή όπτική γωνία τού βιολογικό θετικισμού «εξυπηρετούσε τά συμφέροντα και έξαγίζει τις συνειδήσεις έκείνου πού, όντας στήν κορυφή τής κοινωνικής ήραρχίας, πρόσβλεπαν στίς έργατικές-έπικίνδυνες τάξεις σάν σέ μιά ανεξάρτητη κατηγορία άποκομμένη από τις κοινωνικές συνθήκες τής κυριαρχής τάξης».

24. Foucault, M., *Surveiller et punir*, Paris, MRF, 1975, σελ. 193.

25. Ή έκφραση: «cas social» είναι τού Kutchinsky, B., «Aspects sociologiques de la déviance et la criminalité (aperçu des recherches empiriques)», *La perception de la déviance et de la criminalité*, Strasbourg, Conseil de l' Europe, 1972, 9-110.

26. Μιά πρώτη προσπάθεια (τέλη XIX αι.) είχε άναλφθεθεί στό γαλλικό χόρο από τούς Joly-Lacassagne και έκφώσθηκε μέ τόν περίφημο άφορισμό τού Lacassagne: «Le milieu social est le bouillon de culture de la criminalité; le microbe c'est le criminel, un élément qui n'a pas d'importance que le jour où il trouve le bouillon qui le fait fermenter».

τρωμένη στὸν ἀστικό χώρο σάν χώρο παραγωγῆς-ἀναπαραγωγῆς τοῦ προλεταριάτου. Ἡ μελέτη τοῦ Thrasher, *The Gang*,²⁷ ἀποτελεῖ τυπικό δείγμα περιβαλλοντολογικῆς ἔρευνας, ἐνῶ τὸ *Juvenile Delinquency in Urban Areas* τῶν Shaw καὶ McKay²⁸ ἀποτελεῖ τὴ φυσική προέκταση τῶν μελετῶν τὸν περιβάλλοντος σέ οἰκολογικές μελέτες. Τὸ μοντέλο τῆς σχολῆς τοῦ Chicago δὲν ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τοὺς θεωρητικούς τῆς σχολῆς· εἶναι αὐτὸ τῆς οἰκολογίας (δηλαδή τῆς ἐπιστήμης πού μελετᾶ τὴν προσαρμογὴ ἑνὸς ζωντανοῦ ὄργανισμοῦ στὸ φυσικό του περιβάλλον), καὶ τὰ ἀποτελέσματα στά ὁποῖα κατέληξαν οἱ ἐφαρμοστές του προσδιορίζονται ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιλογή του.

Ἡ βασική ὑπόθεση τοῦ μοντέλου ἦταν ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὅπως καὶ τὰ φυτὰ δέν μποροῦν νὰ ζήσουν ἀρμονικά παρά ἐάν διαθέτουν ἕνα ἰκανὸ ζωτικό χώρο ὅπου οἱ ἀνταγωνιστικές καὶ οἱ συνεργατικές λειτουργίες θὰ ἐξισορροποῦνται. Ἡ κάθε εἶδος ἀπόκλιση ἀπὸ τὴς νόρμες (κατ' ἐπέκταση· κάθε ἐγκληματική συμπεριφορὰ) ἀντιμετωπίζεται μέσα στά πλαίσια τοῦ μοντέλου αὐτοῦ σάν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερλειουρίας τοῦ ἀνταγωνισμοῦ—struggle for life—σέ βάρος τοῦ συνεργατισμοῦ, πράγμα πού ἐπαληθεύει στίς ἐγκληματικές περιοχές (στὴν πόλη τοῦ Chicago ἡ ἐγκληματικὴ περιοχή εἶναι ἡ περὶ τὸ ἐμπορικό καὶ ἐπιχειρησιακό κέντρο περιοχῆ). Ἔτσι οἱ παθολογικές οἰκολογικές συνθήκες μίας περιοχῆς (ἰδιαίτερα ὁ χαρακτήρας τῆς περιοχῆς σάν «διάκενος ζώνης» (le caractère interstitielle κατά Thrasher) εὐθύνονται γιὰ τὴν ψηλὴ ἐγκληματικότητά τῆς περιοχῆς ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν ἐθνικὴ προέλευση τῶν κατοίκων τῆς.

Ἐκεῖνο πού τραβᾶει τὴν προσοχή μας ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο τὰ συμπεράσματα στά ὁποῖα καταλήγουν ὁ Thrasher²⁹ καὶ οἱ Shaw καὶ McKay³⁰ ὅσο ἡ ἐπιλογή ἑνὸς βιολογικοῦ μοντέλου προκειμένου νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ νὰ ἐξηγηθεῖ ἕνα φαινόμενο δυναμικό, κατὰ κύριο λόγο κοινωνικό. Γιατί τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο ἢ ἡ ἀπόκλιση ἀπ' τοὺς κανόνες (deviance), μὲ τὴν ἐννοία τῆς κοινωνικὰ ἀπαράδεκτης συμπεριφορᾶς, *οὐκ ἄν μόνον πραγματώνεται* σ' ἕνα κοινωνικό χώρο σάν τὸ ἀποτέλεσμα μίας διαλεκτικῆς διαδικασίας ἀνάμεσα στὸ ἄτομο καὶ τὸν κοινωνικό του περίγυρο, ἀλλὰ καὶ *προσδιορίζεται*, ἀντλεῖ τὸ νόημα του καὶ τὴ σημασία του ἀπὸ τὸ χώρο αὐτό, ὅπως ὁ τελευταῖος αὐτὸς μεταφράζεται σέ θεσμούς, ἰδεολογίες καὶ στάσεις ἀπέναντι στὸ φαινόμενο.

27. Thrasher P.M., *The Gang*, Univ. of Chicago Press, 1927.

28. Shaw C.R. & Mackay H., *Delinquency in Urban Areas*, Chicago University Press, 1940.

29. «...οἱ ἐγκληματικές συμμορίες ἐναρμονίζουν τὴν τάση τῶν νέων νὰ φτιάξουν μιά δική τους κοινωνία μιά καὶ δὲν ὑπάρχει κοινωνία στά μέτρα τῶν ἀνησυχῶν τους...».

30. «...ἡ ἐγκληματικότητα εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μὴ ἐλεγχόμενης ἐξέλιξης μίας κοινωνίας σὺν χώρου τῆς ὁποίας συγκλίνουν διάφορες δυνάμεις...».

Ἔτσι ὅταν γιὰ παράδειγμα, οἱ Shaw καὶ McKay χωρὶς νὰ κερძοῦν τὴν πόλη τοῦ Chicago σέ πέντε ὁμόκεντρους κύκλους ἐξικινώντας ἀπ' τὸ ἐμπορικό καὶ ἐπιχειρησιακό κέντρο (1η ζώνη) καὶ φθάνοντας στά προάστεια (5η ζώνη).

Ἔτσι ὅταν κανέναν τὸ νεανικὸ ἐγκληματικὸ πληθυσμὸ σέ τρεῖς κατηγορίες:

—ἐκείνους πού πέρασαν ἀπὸ τὰ δικαστήρια ἀνηλίκων,

—ἐκείνους πού παραπέμφθηκαν ἀπὸ τὰ δικαστήρια σέ σωφρονιστικά καταστήματα,

—ἐκείνους πού ἐντοπίσθηκαν ἀπὸ τὴν ἀστυνομία καὶ βρισκονται ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῶν δικαστικῶν ἐπιμελητῶν ἀνηλίκων.

Ἔτσι ὅταν διαπιστώνουν ὅτι ἡ ἐγκληματικὴ φθάνει στὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς στὴν περιοχὴ πού περιβάλλει τὸ ἐμπορικό καὶ ἐπιχειρησιακό κέντρο (περιοχὴ πού συγκέντρωνε τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ τῆς βαριάς βιομηχανίας—The Loop—καὶ χαρακτηριζόταν ἀπὸ ἄθλιες συνθήκες διαβίωσης) καὶ στὴ συνέχεια μειώνεται ὅσο ἀπομακρύνεται κανεὶς ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρεια (προάστεια) ἢ ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα σέ νεαροὺς ἐγκληματίες πού τέθηκαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἀστυνομίας, νεαροὺς πού παραπέμφθηκαν στά δικαστήρια ἀνηλίκων καὶ νεαροὺς πού τοποθετήθηκαν σέ σωφρονιστικά καταστήματα εἶναι 30-5-2.³¹

Ἐπειδὴ τὰ κανεὶς μέχρι ποῖο σημεῖο οἱ δείκτες αὐτοὶ εἶναι ἀντιπροσωπευτικοὶ τοῦ φαινομένου τῆς ἐγκληματικότητας. Μ' ἄλλα λόγια πόσο ἡ καταγεγραμμένη ἐγκληματικὴ συμπίπτει μὲ τὴν πραγματικὴ ἐγκληματικὴ; Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα: Δὲν ὑπάρχει κρυφὴ ἐγκληματικὴ; Καὶ ποῖα εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τῶν μεσοσπῶν νεαρῶν παραβατῶν τοῦ νόμου πού κατοικοῦν στίς ἀστικές συνοικίες; Δὲν ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰ δικά τους παραπτώματα ἡ τάση νὰ ξεχνιοῦνται εὐκολότερα ἀπ' ὅτι τῶν νεαρῶν τῶν καταπιεζομένων τάξεων; Σ' αὐτὸ τὸ μέτρο θὰ ἦταν ἴσως πιὸ ἐνδιαφέρον νὰ χρησιμοποιηθεῖ κανεὶς τοὺς χάρτες καὶ τοὺς πίνακες τῶν Shaw-Mckay γιὰ νὰ ἐρευνηθεῖ, συγκρίνοντας τίς διάφορες ζώνες τῆς πόλης, πόσο περισσότερες πιθανότητες εἶχε ἕνας νεαρὸς γένερος τῶν Ghettos νὰ σταλεῖ σέ σωφρονιστήριό ἀπὸ τὸν ὁμηλικό του, λευκὸ μικροαστὸ, κάτοικο μίας οὐδέτερης ζώνης. Τέλος, τὸ ποσοστὸ τῆς κρυφῆς ἐγκληματικότητας δὲν εἶναι ἀντίστροφο ἢ τοῦλάχιστον ὄχι παράλληλο μ' αὐτὸ τῆς ἐπίσημα διαπιστωμένης ἐγκληματικότητας;

Ἔτσι αὐτοὶ οἱ προβληματισμοὶ ἀνακινοῦν βέβαια τὸ θέμα τῆς ἀντιπροσωπευτικότητας τοῦ διαθέσιμου δείγματος σέ σχέση μὲ τὸ βασικὸ πληθυσμὸ. Καὶ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ κατηγορεῖ κανεὶς τοὺς

31. Γιὰ 30 νεαροὺς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἀστυνομίας, πέντε παραπέμφθηκαν στὸ ΔΑ καὶ δύο τοποθετήθηκαν σέ σωφρονιστήρια.

Shaw και Mckay που δέν έλυσαν τό πρόβλημα αυτό· γιατί παραμένει άλτο, τουλάχιστον μέσα στά πλαίσια της κλασικής θεώρησης του έγκλήματος σάν της συμπεριφοράς που διαφορίζει τόν έγκληματία από τούς υπόλοιπους ανθρώπους.

Όταν αναλύει κανείς τόν έγκληματικό πληθυσμό, αυτό που διαθέτει είναι ένα δείγμα (τά άτομα που έχουν ήδη περάσει στά χέρια της άστυνομίας, της δικαιοσύνης, του σωφρονιστικού συστήματος), αλλά αυτό που άγνοεί είναι ό βαθμός της αντίπροσωπευτικότητας αυτού του δείγματος σε σχέση μέ τό σύνολο τών μη γνωστών—έπίσημα—έγκληματιών. Μιά σειρά από έρευνες προσπάθησαν να άξιολογήσουν τήν αντίπροσωπευτικότητα τών έπιστήμων έγκληματιών σε σχέση μέ τήν έγκληματικότητα. Ό Short, για παράδειγμα, προσπάθησε να άποδείξει ότι τά παιδιά τών μεσαίων τάξεων ύποαντιπροσώπωνταν σ' αυτό τό χώρο.³² Άλλοι προσπάθησαν να δικαιολογήσουν τήν ύποαντιπροσωπευση τών κοριτσιών άνατρέχοντας στους ιδιαίτερου τύπου παραβάσεων του νόμου που υιοθετούν: παραβάσεις πολύ λιγότερο «δρατές» που προσφέρουν πιό εύκολα σε διακανονισμούς άπ' ό,τι οι παραβάσεις τίς όποιες διαπράττουν τά άγόρια.³³ Άλλά τό πρόβλημα του «σκοτεινού άριθμού» της έγκληματικότητας παραμένει και έξακολουθεί να ταλαιπωρεί τούς έγκληματολόγους.³⁴ Έκτός ...άν έγκαταλείψει κανείς τήν άποψη σύμφωνα μέ τήν όποία είναι έγκληματίας ό παραβάτης του νόμου (νομικός όρισμός του έγκλήματος) και «άποχρωματίζοντας» ιδεολογικά τήν έγκληματικότητα (θεωρώντας τήν δηλαδή σάν τό γεγονός που έδωσε άπλώς άφορμή να κινηθούν οι μηχανισμοί του κολασμού) μεταθέσει τό βάρος από τήν περίπτωση (le cas) στους μηχανισμούς που τήν παρήγαγαν. Άπ' αυτή τή στιγμή, τό πρόβλημα της αντίπροσωπευτικότητας του διαθέσιμου πληθυσμού άλλάξει και τό ερώτημα τίθεται σ' αυτή τή βάση: Τιμές μαθαίνει αυτός ό δεδομένος έγκληματικός πληθυσμός (τό δείγμα) για τά διάφορα όργανα που είναι έπιφορτισμένα μέ τήν άσκηση του κοινωνικού έλέγχου; Ποιός είναι ό ρόλος της άστυνομίας, της δικαιοσύνης, τών σωφρονιστικών συστημάτων στις διαδικασίες της έπιλογής, του «στιγματισμού», της «μοντελοποίησης» του ανθρώπινου εκείνου τύπου που θά ένσαρκώσει τόν άποδιοπομπαίο τράγο μιás κοινωνίας; Πρόκειται δηλαδή όχι άπλώς για μιá άλλαγή της κοινωνίας, αλλά για μιá άναθεώρηση,

για ένα άναπροσανατολισμό της έγκληματολογικής έπιστήμης σε σχέση μέ τό άντικείμενό της. Μ' αυτό τό θέμα όμως θ' άσχοληθούμε στό δεύτερο τμήμα αυτής της ένότητας. Προς τό παρόν άρκεί να παρατηρήσουμε ότι:

1. "Όσο κι άν οι θεωρίες για τήν ύπαρξη καθαυτού έγκληματικών περιοχών μετατοπίζουν τό φακό από τό πρόσωπο του έγκληματία στις οικολογικές συνθήκες της περιοχής όπου ζεί, όσο κι άν, κατ' αυτόν τόν τρόπο, καταφέρει ένα πλήγμα στις ευγονιστικές αντίληψεις της έποχής (που ήθελαν τίς κατώτερες τάξεις βιολογικά και κληρονομικά έπιβαρμένες σε σχέση μέ τό έγκλημα), δέν παύουν οι θεωρίες αυτές να άντιμετωπίζουν τό έγκληματικό φαινόμενο έξω από τό ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο του. Και αυτό γιατί:

2. Ύπακούοντας στην ίδια έπιταγή του «παθολογισμού» που ίσχυε και στις προηγούμενες σχολές, οι θεωρητικοί της σχολής του Chicago άντιμετωπίζουν τήν έγκληματική συμπεριφορά σάν μιá έκφανση του οικολογικά παθολογικού χαρακτήρα της περιοχής, έτσι όπως μεταφράζεται σε κοινωνική άποδιοργάνωση, άποτελεί τό κλειδί για τήν έξήγηση του παράσματος στην πράξη. Άλλά έδώ άκριβώς βρίσκεται και ή άδυναμία³⁵ τών θεωρητικών της σχολής του Chicago: υιοθετώντας μιá πολύ στενή όπτική γωνία για τή θεώρηση του έγκλήματος (αυτήν που τούς υπάγορευε τό βιολογικό μοντέλο που διάλεξαν), σταματούν τίς έρμηνείες τους εκεί που θά έπρεπε να τίς άρχίζουν. Σε μιá κοινωνία «συμφωνίας», ή έννοια της κοινωνικής άποδιοργάνωσης δημιουργεί ύπόνοιες για τό είδος και τό ποίον αυτής της συμφωνίας μεταξύ τών μελών της. Άλλωστε, πώς να συμβιβαστεί στην πράξη αυτό τό «δραμα» της κοινωνίας του «consensus» μέ τήν άμερικανική κοινωνία του πλουραλισμού και της διαφοράς. Η λύση δόθηκε προσωρινά μέ τήν υιοθέτηση της έννοιας της «σύγκρουσης» (conflict) μέ τή στροφή από τίς οικολογικές στις έρευνες τών πολιτισμών.

γ) Άν άντικαταστήσει κανείς τήν έννοια της κοινωνίας σάν συμφωνίας (society as a consensus) μέ τήν έννοια της κοινωνίας συνουθύλεμα πολλαπλών και διαφορετικών πεποιθησεων, άξιών και παραδόσεων, άν δηλαδή κανείς δεχθεί τή διαφορική όργάνωση της κοινωνίας σε έπιμέρους «πολιτισμούς»

32. Short, Nye, Olson, «Socioeconomic Status and Delinquency», *AJS*, τόμ. 63, January 1958.

33. Morris, Ruth, «Attitudes toward Delinquency by Delinquents, non Delinquents and Their Friends», *British Journal of Criminology*, July, 1965.

34. Βλ. Δασκαλάκη, Η., «Η έγκληματολογική σημασία του σκοτεινού άριθμού της έγκληματικότητας», *Έπιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, 1975, τευχός 25, σελ. 370 έπ.

35. Άλλά και μεθοδολογικά, όπως υπέδειξε ό David Downes (*The Delinquent Solution*, London Routledge and Kegan Paul, 1966) πάσχει ή θεωρία αυτή της «κοινωνικής άποδιοργάνωσης» έφ' όσον στην ύπόθεση τών Shaw και Mckay, τουλάχιστον, καταλήγει σε ταυτολογία: «ό βαθμός της έγκληματικότητας σε μιá περιοχή είναι τό κύριο κριτήριο για τήν «κοινωνική άποδιοργάνωση» της περιοχής, που μέ τή σειρά της ύπολογίζεται για να προσδιοριστεί τό βαθμό της έγκληματικότητας».

(κουλτούρες), τότε ἡ σύγκρουση τῶν ἐπιμέρους «πολιτισμῶν»³⁶ μορεῖ κάλλιστα νά χρησιμεύσει σάν βάση γιά μιὰ καινούργια θεώρηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου. Αὐτή εἶναι ἡ ὑπόθεση βάσης τῶν ὀπαδῶν τῶν θεωριῶν τῆς κουλτούρας.

Πρώτος ὁ Edwin Sutherland, ἀντικαθιστώντας τήν ἔννοια τῆς «κοινωνικῆς ἀποδιοργάνωσης» μέ αὐτήν τῆς «διαφορικῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης καί συμμετοχῆς» (differential association and organization), προσπάθησε νά ἐξηγήσει τήν ὑπαρξή ἑνός ἐγκληματικοῦ κώδικα συμπεριφοράς (μιᾶς ἐγκληματικῆς κουλτούρας) καί νά ποσοδιορίσει τούς τρόπους μεταβίβασής τῆς.

Στίς κύριες γραμμές τῆς ἡ θεωρία τοῦ Sutherland³⁷ ἔχει ὡς ἐξῆς:

- Ἡ ἐγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται καί μάλλιστα μέ τή συναναστροφή μέ ἄλλα πρόσωπα μέσα ἀπό μιὰ διαδικασίαν λεκτικῆς ἐπικοινωνίας, κυρίως ὅμως μέσα ἀπό τὸ παράδειγμα.
- Ἡ ἐγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται στό ἔσωτερικό μιᾶς περιορισμένης ὁμάδας (οἱ ἀπόρροπες ἐπικοινωνίες ἔχουν μικρὴ ἐπίδραση), καί ἡ μάθηση αὐτὴ ἀναφέρεται τόσο στίς τεχνικές ὅσο καί στόν προανατολιόμο τῶν τάσεων, τῶν κινήτρων, τῶν τάσεων καί τῶν συλλογισμῶν.
- Ἡ ἐκμάθηση τῆς ἐγκληματικῆς συμπεριφοράς εἶναι συνάρτηση τοῦ τρόπου ἐρμηνείας τῶν διατάξεων τοῦ νόμου, κ' ἕνα ἄτομο γίνεται ἐγκληματίας ὅταν οἱ ἐρμηνεῖες πού τὸ φέρουν πρὸς τήν παράβαση τοῦ νόμου ἐπικρατοῦν τῶν ἐρμηνειῶν πού θά τὸ ἀπέτρεπαν.
- Ἡ διαφορική συμμετοχὴ σέ ὁμάδες μπορεῖ νά διαφέρει σέ συχνότητα, διάρκεια, παλαιότητα καί ἔνταση.
- Ἡ ἐγκληματικὴ διαμόρφωση κινεῖ τὸς ἴδιους μηχανισμούς πού ὑπεισέρχονται σέ κάθε διαμόρφωση, καί
- Ἡ ἐγκληματικὴ συμπεριφορὰ ἀποτελεῖ τήν ἐκφραση τῶν ἰδίων ἀναγκῶν καί ἀξιών πού ἐκφράζονται καί μέσα ἀπὸ κάθε ἄλλη συμπεριφορὰ.

Οἱ θέσεις αὐτές τοῦ Sutherland ἔγιναν ἀντικείμενο ὀξείας κριτικῆς. Ὁ Cohen,³⁸ γιά παράδειγμα, τόν

κατηγορεῖ ὅτι δέν ἐξηγεῖ γιὰτί ὑπάρχει μιὰ ἐγκληματικὴ κουλτούρα πού μεταδίδεται μέσα ἀπὸ τὴ διαδικασίαν τῆς διαφορικῆς συναναστροφῆς. Ἄλλὰ ὁ Matza συνοψίζει τὸ πρόβλημα ἔτσι: «... Ἀπὸ τὸν ἕκ γενετῆς ἐγκληματία ὡς τῆ διαφορική συναναστροφή, ἡ ἐξήγησις τῆς ἐγκληματικότητας στηρίχθηκε στίς ριζικὰ διαφορετικῆς περιστάσεις πού ἀντιμετώπισαν ὁ ἐγκληματίας καί ὁ νομιμόφρονος πολίτης... καί οἱ δύο παρουσιάζονται σάν ἴματα τῶν περιστάσεων ἀλλὰ διαφορετικῶν περιστάσεων ὁ καθένας...»³⁹

Ἔτσι, μιὰ ὀλόκληρη περίοδος ἐγκληματολογικῆς θεώρησης καί κατασκευῶν, βασισμένη στὴ διαφορὰ, κατάφερε νά ἀπομονώσει τὴ μελέτη τοῦ ἐγκληματολογικοῦ φαινομένου ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ συστήματος καί, ὅπως λέει ὁ Matza, «... γιά τὴν ἐγκληματολογία ὁ δρόμος πού ὀδηγοῦσε στὸ ἐγκλημα δέν περνοῦσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία...»⁴⁰ Ὅλοι μελετοῦσαν τὸν ἐγκληματία καί τὸ ἐγκλημα ἀπ' εὐθείας καί καθ' ἑαυτὰ, χωρὶς νά ὑπομιάζονται ὅτι τὸ ἀντικείμενο τῆς παρατήρησής τους περιοριζόταν στὰ προϊόντα τῶν μηχανισμῶν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου. Ἄντιθετα μάλιστα, αὐτοὶ οἱ μηχανισμοὶ θεωροῦνταν ἄλλως ἀπὸ τὴν κλασικὴ κοινωνιολογία τοῦ ἐγκλήματος σάν ἡ εὐαίσθητη πλάκα στὴν ὁποία καταγραφόταν τὸ ἀντικείμενο τῆς σπουδῆς τῆς. Ὅτι ἔπαιαν ἕνα ρόλο στὴν παραγωγή τοῦ ἀντικειμένου τῆς σπουδῆς τῆς (γιά νά ξαναθυμηθοῦμε τὸν Engels, ὅταν ὀρίζει τὸ ἐγκλημα σάν μιὰ κοινωνικὴ παραγωγή...) ἦταν ἀδιανόητο, καί ἡ μελέτη τῶν μηχανισμῶν αὐτῶν ἀρρηστη. Ἄλλωστε, οἱ νομικοὶ δέν τούς περιέγραψαν τόσα χρόνια. Μόνον πού τὸ Δίκαιο εἶναι ἕνας κλάδος δεοντολογικός καί ὄχι περιγραφικός πού οἰκοδομεῖ περισσότερο παρά περιγράφει. Καί τὸ σύστημα τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης εἶναι περισσότερο ἕνας «σκοτεινὸς θάλαμος» παρὰ τὸ «γαλάνο οἰκοδόμημα» πού ὁ καθένας μπορεῖ νά ἔχει θεὰ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν λειτουργίας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, σιγά-σιγά, οἱ βεβαιότητες τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἐγκληματολογικῆς ἐπιστήμης ἄρχισαν νά δοκιμάζονται καθώς μιὰ σειρά ἀπὸ γεγονότα συμβάλανε στὴ συνειδητοποίηση τῆς ἀνεπάρκειας τῆς κλασικῆς ἐγκληματολογίας νά δώσει ἀπάντησις στὸ «γιατί» τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου. Ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60, οἱ μελετητῆς τοῦ χώρου ἄρχισαν νά διερωτῶνται ἂν θά ἔπρεπε νά κάνουν τὴν ἔρευνα τῆς ἐγκληματικότητας ἔρευνα τῶν μηχανισμῶν πού παράγουν τὴν ἐγκληματικότητα. Αὐτὸ συνέπεσε—ἐξωτερικὰ τουλάχιστον—μέ τὴ δραματοποίηση τοῦ δημοσίου λόγου πάνω στὴν ἐγκληματικότητα, δραματοποίηση πού ἔγινε τόσο πού ἔντονη καί ἀποτελεσματικὴ ὅσο ἀνατέθηκε στὴ ἔξαιρητικὰ ἐξεληγμένα ὀπτικοακου-

36. Ἡ θέση αὐτὴ εἶχε κατ' ἀρχὴν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν Thorsten Sellin, *Culture, Conflict and Crime*. NY Social Science Research Council, καί εἶναι θεμελιώδης γιά τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐγκλήματος σὺν πλάσεια τῶν θεωριῶν περὶ κουλτούρας. Ἐπιγραμματικά ὁ Sellin εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἐγκληματικότητα μορεῖ νά γεννηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό μεταξὺ δύο ἠθικῶν ἐπιταγῶν δύο διαφορετικῶν πολιτισμῶν. Ἐν γνῶσει τῆς πολυνομίας τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας, πολυνομίας πού ὀφείλεται κυρίως στὴν πολυεθνικὴ σύνθεσις τῆς (πράγμα πού τῆς δίνει τὸ χαρακτηριστὴ τὸ melting-pot), ἀποδίδει σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονός—τὴν πολυνομία—καί τὴ σύγκρουση πού συνεπάγεται, συχνὰ, τὴν ἐγκληματικότητα.

37. Sutherland, E. et Cressey, D., *Principles of Criminology*. Philadelphia, Lippincott 1966 (7e ed), σελ. 443, κυρίως κεφ. 4.

38. Cohen A., *La déviance*. Gembloux, Duculot 1971.

39. Matza, D., *Delinquency and Drift*. NY, Wiley 1964.

40. Matza, D., *Becoming Deviant*. NY, Prentice Hall, 1969.

στικά μέσα μαζικής πληροφόρησης. Στή συνέχεια, ή ανάπτυξη τών όργάνων του κοινωνικού έλέγχου τής έγκληματικότητας, ή εξάπλωσή τους σ' όλες τές σφαίρες τής ζωής τών πολιτών, σέ συνδυασμό μέ τήν κρίση τής νομιμότητας του Κράτους και τών όργάνων του, όδήγησαν σέ μιá άμφισβήτηση τών θεσμών και τών αξιών που δέν άφησε ανεπηρέαστο καύ τού χώρου τής έγκληματολογικής έπιστήμης και έρευνας. Ή δράση τών όργάνων του κοινωνικού έλέγχου τής έγκληματικότητας, όπως όλων τών όργάνων του κρατικού μηχανισμού, μήκε στή σφαίρα τής άμφισβήτησης, και μέσα από θεωρίες και έρευνες έπιχειρήθηκε ή αντικατάσταση του κλασικού άντικειμένου τής έπιστήμης από ένα καινούργιο.

Στή συνέχεια τών αναπτύξεών μου, θά προσπαθήσω να φωτίσω άκριβώς αυτή τήν περίοδο τών άμφισβητήσεων στό χώρο τής έγκληματολογίας, που όδήγησαν στον άναπροσανατολισμό τών έπιστημονικών τής προοπτικών.

B. Οι άδυναμίες τής κλασικής έγκληματολογίας: ή άμφισβήτηση του άντικειμένου τής

"Όταν γυρίζε κανείς πίσω στήν ιστορία τών άνηχητήσεων τής έγκληματολογίας, ξαναζει τήν άγωγή μιáς έπιστήμης που άνέκαθεν άγονιζόταν να προσδιοριστεί και να προσδιοριστεί ό άντικειμένο τής κατά τρόπο έπιστημονικό. Αυτό δέν ξενίζει όποιον έχει πρόσβαση στήν έγκληματολογία από τό Δίκαιο, γιατί γυρίζε τόσο τί άποικιοκρατικές τάσεις του πρώτου όσο και τούς άγώνες γιά άνεξαρτητοποίηση τής δεύτερης. "Ας είμαστε ρεαλιστές: *ό νομικός όρισμός* του έγκλήματος είναι εκείνος που δημιουργεί θεωρητικά και άφηρημένα, σ' ένα πρώτο στάδιο, τή δυνατότητα τής τέλεσης του έγκλήματος (μέ τήν άναγόρευση μιáς πράξης σέ εγκληματική στόν ΠΝ), και μέ τήν ευκαιρία τής πραγμάτωσης αυτού άκριβώς του *νομικού έγκλήματος* τίθενται στή συνέχεια τά έρωτηματικά που άφορούν τό πρόσωπο, τήν πράξη, ή μεταχείριση κτλ. Μπροστά σ' αυτή τήν πραγματικότητα ό ρόλος τής έγκληματολογίας ήταν και είναι πάντοτε λεπτός και έπικίνδυνος. Πώς να βρεί τόν κοινό παρονομαστή πράξεων τόσο διαφορετικών μεταξύ τους, όπως ή άνθρωποκτονία, ή άπάτη, ή προσβολή τών χρηστών ήθών, ή κλοπή, ή μοιχεία: κι άν τόν βρεί, πώς να άποτρέψει τόν κίνδυνο να χαρακτηριστεί «βασιλικότερη του βασιλέως» από τή διεύρυνση που έχει ύποσσει τό άντικείμενο τής μέσα σ' όλα αυτά τά χρόνια τής έγκληματολογικής γνώσης; "Ηδη στό χώρο τής έγκληματολογίας μεταχειρίζομαστε όρους, όπως ή «*déniance*»—άπόλυτη από τίς νόρμες—άντί γιά έγκλημα. Κι όμως, τό νομικό έγκλημα τουλάχιστον αυτό *που όρίζει ό νομοθέτης*: «Nullum crimen, sine lege», ή ή άντιμετώπιση που

συνεπάγεται είναι μιá *όρισμένη ποιή*: «Nulla poena sine lege». Ή έγκληματολογία, μακριά από μιá τόσο συγκεκριμένη τοποθέτηση, άναζητήσε έξω από τόν Ποινικό Νόμο τό άντικείμενό τής.

"Έτσι, άνάτρεξε στό «φυσικό έγκλημα» του Garofalo και—μιá και τό ζήτημα συνδεόταν μ' αυτή τήν ύπόστασή τής σάν αυτόνομη έπιστήμη—άντέταξε στους δογματικούς του Ποινικού Δικαίου ότι: «ή νομική έννοια του έγκλήματος καλύπτει μιá κοινωνική και άνθρώπινη πραγματικότητα που σάν φαινόμενο προηγείται του Νόμου και τόν τροφοδοτεί». ⁴¹

"Όστε τό άντικείμενο τής έγκληματολογίας είναι αυτό τό «ώμο», «άκατέργαστο» φαινόμενο που προηγείται κάθε θεσμοποίησης σέ ποινικό νόμο. Καί ή έγκληματολογία ξεκίνησε να προσδιορίζει τήν αιτία τού θεμελιακού έρώτημα τού φαινομένου και, άπό τόν Lombroso ως τόν Pinatel, τόν Sutherland ως τίς θεωρίες τής άλληλεπίδρασης, προσπάθησε ν' άπομονώσει τούς παράγοντες που θά έρχιχαν φώς στό «γιατί» τής έγκληματικής συμπεριφοράς: Γιατί ό Α περνά στήν εγκληματική πράξη και ό Β όχι; Αυτό θά τού θεμελιακό έρώτημα τής προηγουμένης δεκαετίας. Άλλά άπάντηση δέν δόθηκε, κι αυτό γιά δύο κυρίως λόγους:

1. Ό πρώτος είναι όφθαλμοφανής: Δέν ύπάρχει διαφορά φύσης άνάμεσα σ' εκείνον που περνά στήν πράξη και σ' εκείνον που συνεχεται από τήν άπειλή του Ποινικού Νόμου. Καμιά έπιστημονικά τεκμηριωμένη και πρακτικά έπαληθευμένη θεωρία περί «καταστάσεως έπικινδυνότητας» (*état dangereux*) δέν μπόρεσε να μάς δώσει τόν έγκληματολογικό τύπο άνθρώπου που, είτε από τίς προσωπικές του συνθήκες είτε από τίς συνθήκες του κοινωνικού του περιβάλλοντος; θά είχε περισσότερες πιθανότητες να έγκληματοίσει από όποιονδήποτε άλλον.

2. Ό δεύτερος λόγος δέν είναι ίσως άμεσα αντίληπτος αλλά άποτελεί τό λόγο τής άμφισβήτησης του μέχρι σήμερα άντικείμενο τής έγκληματολογίας και συνοψίζεται σέ μιá παρατήρηση τών Taylor, Young και Walton: ⁴² «οί αιτίες γιά τίς όποιες ένα πρόσωπο διαπράττει ένα έγκλημα μπορεί να διαφέρουν κατά τάξη και σημασία από εκείνες γιά τίς όποιες συλλαμβάνεται ένας έγκληματίας...».

"Αν λοιπόν τό έγκλημα δέν «είναι» αλλά «φτιάχνεται», καταλαβαί κανείς ότι τό άντικείμενο παρατήρησης που έχει ύποσσει ή έγκληματολογία δέν είναι τόσο «άγνό» και τόσο «άκατέργαστο» όσο ύποθετικά έχει γίνει δεκτό.

"Αναμφισβήτητα, ένας έγκληματίας είναι μιá άπτή πραγματικότητα—μέ σάρκα και όστά—, και ή πράξη του άποτελεί, 'σε κάποιο μέτρο, έκφραση τής προσωπικότητας του. Άλλά τό να έχει άνακρυ-

41. Pinatel, J., *La criminologie*, Paris, SPES 1960.

42. Taylor, Young and Walton, *op. cit.* σελ. 10, ύποσημείωση 2.

χθεὶ κανεὶς σέ ἐγκληματῖα δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μόνον μῆς πράξης, ἀλλὰ καί μῆς ἀπόφασης πού ἀπό μιά ὀρισμένη σκοπιὰ μπορεῖ νά θεωρεῖται δικαιολογημένη, ἀλλὰ ἀπό μιά ἄλλη αὐθαίρετη. Κι' ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται τό πρόβλημα. Γιά νά γίνει ἀντιληπτό, θά προσπαθήσουμε νά φωτίσουμε αὐτά τὰ ἐπίπεδα, ὅπου τοποθετοῦνται οἱ ἀποφάσεις ἐκεῖνες πού ὀδηγοῦν στήν ἀνακήρυξη ἐνός ἀτόμου σέ ἐγκληματῖα, γιά νά δοῦμε κατά πόσο τό «ἀντικείμενο» αὐτό «κατασκευάζεται», κατά πόσο στήν «κατασκευή» τού ὑπαισθέρχονται καί ἄλλοι παράγοντες, πού ἀλλάζουν τελείως τίς ἐπιστημονικές προοπτικές.

α. Ἐνας πρῶτος παράγοντας εἶναι ὁ σκοτεινός ἀριθμός. Γνωρίζουμε ὅτι αὐτός διαφέρει αἰσθητῶς ἀπό τό ἕνα ἐγκλημα στοῦ ἄλλου⁴³ καί ὅτι, ἔτσι ὅπως προκύπτει ἀπό τίς ἔρευνες πού ἔγιναν, εἶτε μέ τή μέθοδο τῆς αὐτοεξομολόγησης, εἶτε μ' αὐτήν τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν παθόντων, εἶναι σημαντικός. Ἡ ὑπαρξή του, παρ' ὅλα αὐτά, θά μποροῦσε νά εἶναι ἀδιάφορη, ἂν ἡ τύχη προσδιόριζε ἐκείνους πού συλλαμβάνονται καί ἐκείνους πού διαφεύγουν ἢ ἂν αὐτό τό γεγονός (τῆς σύλληψης) ἦταν χωρίς συνέπειες.

Στήν πραγματικότητα, ἡ τύχη παίξει τό ρόλο τῆς ἀλλά καί ἄλλοι παράγοντες συμβάλλουν, καί γι' αὐτούς θά μιλήσουμε στήν ἐπόμενη παράγραφο. Ἐκεῖνο πού ἐδῶ πρέπει νά τονίσουμε, εἶναι ὅτι ἡ ἀνακήρυξη ἐνός ἀτόμου σέ ἐγκληματῖα ἔχει σημαντικές συνέπειες στήν κατοπινή του ἐξέλιξη.^{43b} Οἱ περισσότεροι ἐγκληβί ἔχουν σέ κάποια στιγμή διαπράξει κάποιο ἐγκλημα κατά τίς περιουσίες. Ἐκεῖνοι πού δέν συνελήφθησαν, ἐγκαταλείπουν στίς περισσότερες περιπτώσεις τήν συμπεριφορά αὐτή καί «ἀνανεώνουν τό συμβόλαιό» τους μέ μιά κοινωνία ἀπό τήν ὁποία σέ κάποια στιγμή εἶχαν ἀποκοπεῖ. Στήν ἀντίθετη περίπτωση, πού τό ὑποκείμενο συνελήφθη, βρίσκεται ἀντιμέτωπο μέ μιά ἀρνητική εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του πού πολύ συχνά δέν δέχεται σάν πραγματική, ἀλλά τήν υἱοθετεῖ γιά νά «τεθεῖ», νά «ἀντιθεῖ».

Φυσικά, αὐτά δέν ἀποτελοῦν παρά πιθανές ἀντιδράσεις σέ δύο διαφορετικά ἔνδεχόμενα. Ἄλλὰ, σέ κάθε περίπτωση, τό γεγονός τῆς σύλληψης ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικό παράγοντα γιά τή διαμόρφωση μῆς προσωπικότητας ἀπέναντι στοῦ νόμου.⁴⁴

β. Αὐτό τό θέμα τοῦ σκοτεινοῦ ἀριθμοῦ δέν θά ἦταν τόσο ἀνησυχητικό, ἂν δέν μᾶς ὀδηγοῦσε στή διαπίστωση ὅτι ἡ ομάδα τῶν ἐπίσημα ἀνακηρυγμένων ἐγκληματιῶν εἶναι προῖον μῆς διαδικασίας ἐπιλογῆς καί φιλτραρισματος, πού ζετυλιγεται τόσο στοῦ ἐπίπεδο τῆς ἀτυτομίας ὅσο καί σ' αὐτό τῆς εἰσαγγελίας ἢ τῶν δικαστῶν. Ἐχει γίνει κοινοτυπία

ἡ ἐπὶ κληση ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν (ἡλικία, ἐθνική καί κοινωνική προέλευση) πού ἔχουν σάν συνέπεια τίς ταχύτερες καί ἐντονότερες ἐπεμβάσεις ἀπό τό γεγονός καί μόνο ὅτι αὐτά τὰ χαρακτηριστικά συνδέονται μ' ἕνα στερεότυπο ἐπικινδυνότητας. Μέσα στοῦ πλαισίου τῆς προστασίας τῆς νεότητος, ἡ ἐπέμβαση, μέ γνώμονα τό καλό τοῦ παιδιοῦ, ἐμφανίζεται περισσότερο ἀναγκαῖα, ὅταν ἕνας ὀρισμένος ἀριθμός ἀρνητικῶν στοιχείων συνηγορεῖ σ' αὐτό. Σ' αὐτή τήν περίπτωση, ἡ δραστηριοποίηση τῶν θεσμῶν κοινωνικῆς ἀνάληψης ἔχει σκοπό τήν ὁμαλοποίηση καί τό συμψηφισμό τῶν ἐλλείψεων. Ἄλλὰ, γενικά, μήπως δέν καταλήγουν στήν ἐπίταξη τῆς περιθωριοποίησης τῶν νέων;⁴⁵ Κι αὐτή βέβαια εἶναι μιά ἐρώτηση πού δέν μπορεῖ νά ἔχει συγκεκριμένη ἀπάντηση. Ἄλλὰ καί μόνο τό γεγονός ὅτι οἱ διαδοχικές ἀποφάσεις, πού ὀδηγοῦν στήν ἀνακήρυξη ἐνός προσώπου σέ ἐγκληματῖα, προσδιορίζονται ἀπό παράγοντες πού δέν ἔχουν ἄμεσα νά κάνουν μέ τό πρόσωπο τοῦ ἐγκληματῖα ἢ μέ τήν πράξη του, δημιουργεῖ προβλήματα ἀντιπροσωπευτικότητας τοῦ δείγματος καί κατ' ἐπέκταση ἀξιοπιστίας τοῦ ἀντικειμένου μελέτης (πού στήν περίπτωση εἶναι ὁ ἐγκληματῖας καί ἡ πράξη του).

Ἡ Ph. Robert, μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀξιολόγησης τῶν ἐγκληματικῶν στατιστικῶν σάν ἐργαλεῖο τῆς ἐγκληματολογικῆς ἐπιστήμης, ἔχει ἐπισημάνει αὐτή τήν ἀδυναμία τοῦ «κλασσικοῦ» ἀντικειμένου, πού ἀποτελεῖ ὁ ἐγκληματῖας καί τό ἐγκλημα. Γιατί ὁ «ἐγκληματῖας» ἢ τό «ἐγκλημα» εἶναι μεγέθη πού γίνονται ἀντικείμενα μέτρησης καί μόνο σάν τέτοια εἶναι—ἀλλοστε—ἐπιστημονικά ἀξιόλογα. Ἡ στατιστική ὁμως μέτρηση αὐτῶν τῶν μεγεθῶν ἐξαρτᾶται ὄχι μόνο ἀπό ἀντικειμενικές προϋποθέσεις (τῆς ὁρατότητας⁴⁶ καί τῆς παραπομπῆς τῆς πράξης) ἀλλὰ καί ἀπό ὑποκειμενικές, ὅπως οἱ ἰδέες πού ἔχουν σχηματιστεῖ τό ὄργανο τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (ἀστυνομικοί, δικαστές, κοινωνικοὶ λειτουργοὶ κτλ): α) γιά τό εἶδος τῆς συμπεριφορᾶς πού συνιστᾶ ἐγκλημα καί β) γιά τήν ἀστοχολή καί τήν λειτουργία πού ἐκπληρώνουν οἱ διάφοροι θεσμοί, ὅπως ἡ ἀστυνομία, τό ψυχιατρικό κατάστημα ἢ οἱ κοινωνικοὶ λειτουργοί.

Μέ βάση αὐτές τίς ἰδέες-παραστάσεις τῶν ὀργάνων τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου καί σύμφωνα μέ τήν ἐσωτερική λογική τοῦ κάθε θεσμοῦ, πραγματοποιεῖται στοῦ τέλος ἡ «ἐπιλογή» σάν ἀποτέλεσμα μῆς διαδικασίας «ἀνακατασκευῆς» καί προσαρμογῆς

45. Βλ. τή συγκλονιστική μαρτυρία τοῦ Anad. M., «Les laminoires de l'education surveillée», *Actes*, No 10, 1976.

46. Καί αὐτή ἡ «ὁρατότητα» τῆς πράξης ἀποτελεῖ πρόβλημα γιά τό μελετητή τῶν ἐγκληματικῶν στατιστικῶν: εἶναι φανερό ὅτι ὅλες οἱ ἐγκληματικές πράξεις δέν εἶναι τό ἴδιο ὁρατές, καί εἶναι φυσικό νά λάβει γνώση ἡ ἀστυνομία εὐκολότερα ἐνός ἐγκληματος πού τελεσθῆκε σέ μιά λαϊκή πολυκατοικία παρᾶ σέ μιά ἀπομονωμένη βίλλα.

43. 43a. Βλ. Δασκαλάκης Η., *op. cit.*, σελ. 374 ἐπ.

44. Βλ. Debuyss, Chr., Joos, J., *L' enfant et l' adolescent voleur*, Dessart, Bruxelles 1971.

του αντικειμένου μέτρησης στά διάφορα επίπεδα της άστυνομίας, της εισαγγελίας ή των δικαστηρίων. "Όστε ό μελετήτης του έγκληματικού δείγματος μελετά τελικά τό προϊόν-άποτέλεσμα μιάς μακράς διαδικασίας, όπου αντικειμενικοί και ύποκειμενικοί παράγοντες, τύχη και σκοπιμότητες, ιδεολογίες και στάσεις έχουν έμπλακεί.

γ. Μιά τρίτη διαπίστωση πολλών συγγραφέων μάς όδηγει σ' ένα στάδιο πολύ προγενέστερο της διαδικασίας οικοδόμησης του αντικειμένου παρατήρησης: σ' αυτό της αναγόρευσης μιάς πράξης σέ έγκληματική. "Ό κατάλογος των πράξεων πού περιλαμβάνονται στόν Ποινικό κώδικα και ύπάγονται στίς συνήθεις δικαιοδοσίες είναι τό άποτέλεσμα μιάς επιλογής πού έγινε μέ πολιτικά κριτήρια. "Ό Sellin⁴⁷ τό είχε διακηρύξει ήδη άπό τό 1960: «Είναι λοιπόν προφανές ότι θεσμοποιούνται μόνο εκείνες ό νόρμες πού προστατεύουν τίς ήθικές άξίες της όμάδας ή των ομάδων πού κατέχουν τή δύναμη νά επιβάλλουν τή θέλησή τους στόυς άλλους και τά μέσα νά επηρεάσουν τήν κυβέρνηση».

Γιά νά άποδείξει τό ίδιο πράγμα, ό Foucault⁴⁸ έγραψε γιά τήν άνάγκη στήν όποία βρισκότανε ή Γαλλία και ή Δυτική Εύρώπη στήν άρχή της βιομηχανικής-καπιταλιστικής περιόδου νά επαναπροσδιορίσει τίς άξίες της και νά περιγράψει τίς ζώνες, όπου οι παρανομίες ήσαν άνεκτές. "Όπως έχουμε ήδη γράψει (σ. 301), ή οικονομική εξέλιξη σέ συνδυασμό μέ τό άτομικιστικό πνεύμα της εποχής όδήγησαν σέ μιά αναθεώρηση των άξιων πού είχε τίς συνέπειές της και στό νόμο. "Ετσι, ό,τι έθιγε τήν ιδιοκτησία έγινε αντικείμενο άνακαδικοποίησης μέσα στά πλαίσια της όποίας οι άνοχές λιγόστεψαν και ό κολασμός έγινε όλο και πιο έπιτακτικός. Μέ τόν έρχομό του καπιταλισμού, οι λαϊκές τάξεις δέν έχουν πιά πρόσβαση στίς «άνεκτες παρανομίες» (illégalismes tolérés). ένώ, αντίθετα, οι άστικές τάξεις επιφυλάσσουν γιά τόν εαυτό τους αυτό πού ό Foucault όνομάζει «γόνομο πεδίο της παρανομίας των δικαιωμάτων» (domaine fécond de l'illégalisme des droits): χρησιμοποίηση της σιωπής του νόμου, άπάτες, φοροδιαφυγές, παράνομες έμπορικές έπιχειρήσεις... Αυτά τά δύο είδη παρανομιών (των λαϊκών και των άστικών τάξεων) αντιμετωπίζονται συνήθως άπό δύο διαφορετικά δικαστηριακά κυκλώματα: τά *τακτικά δικαστήρια*, κάθε φορά πού πρόκειται γιά έγκλήματα της περιουσίας τά όποία απαγγέλλουν ποινές, και τά *ειδικά δικαστήρια* κάθε φορά πού πρόκειται γιά λεπτότερες παραβάσεις των κανονισμών ή των νόμων περί τήν άσκηση της έμπορίας ή της βιομηχανίας, πού προβλέπουν συμβιβασμούς ή άλλες διευθετήσεις.

Δέν θ' αναπτύξω εδώ ό,τι έχει ήδη άναπτυχθεί άπό τόν Sutherland γιά τήν περίπτωση των «έγκληματιών του λευκού περιλαμίου». "Η ύπαρξη διαφόρων δικαιοδοσιών μπορεί κάλλιστα νά δικαιολογηθεί άπό τά ίδια τά χαρακτηριστικά των ύποθέσεων (έμπορικές-άστικές ύποθέσεις). "Εκείνο πού, παρ' όλα αυτά, σοκάει και προσδίδει χαρακτήρα άυθαιρεσίας στήν όλη ύπόθεση, είναι τό γεγονός ότι ή *παραδοσιακή έγκληματικότητα* (έκείνη πού συνήθως επικαλούμεθα) περιορίζεται σ' αυτήν άκριβώς τήν έγκληματικότητα, πού περνά άπό τίς διαδικασίες των τακτικών δικαστηρίων, ότι οι μελέτες γιά τήν έγκληματικότητα περιορίζονται σ' αυτές τίς περιπτώσεις. Πραγματοποιείται έτσι μιά πόλωση του ένδιαφέροντος, πού όδηγει σέ λανθασμένες γενικεύσεις και άποτυπώσεις άφορισμούς. Παίρνουμε ένα παράδειγμα πού συχνά αναφέρεται άπό τόν Ph. Robert⁴⁹ και άφορά τή γαλλική πραγματικότητα (άλλά τά μπορούσε νά άφορά και πολλές άλλες χώρες): τά έργατικά άτυχήματα σκοτώνουν τουλάχιστον 10 φορές περισσότερα άτομα άπ' ό,τι οι άνθρωποκτονίες, οι φόνοι και οι σωματικές βλάβες πού είχαν σάν άποτέλεσμα τό θάνατο σωρευτικά. Τά θανατηφόρα άτυχήματα της κυκλοφορίας βρίσκονται σέ μιά σχέση 65 άτυχημάτων γιά κάθε άνθρωποκτονία κατόπιν ή άνευ προμελέτης. Τέλος, ένώ ό λπτείες άπέφεραν, τό 1973, 54 έκατομμύρια φράγκα στόυς δράστες τους, οι άπάτες περί τή φορολογία και τούς τελωνειακούς δασμούς άπέφεραν αντίστοιχα 4 και 20 δισεκατομμύρια σύμφωνα με τίς έπίσημες έκτιμήσεις.

Κατά τά άλλα, γιά νά υιοθετήσουμε τήν όπτική γωνία του P. Lascoume, φρίτουμε (και αυτό άκριβώς συνιστά τήν εθούνη της έγκληματολογίας σάν επιστήμης, πού συμβάλλει μέ τήν υιοθέτηση ενός περιορισμένου αντικειμένου μελέτης στή διάδοση των έγκληματικών στερεοτύπων) μπροστά στίς έγκληματικές ένέργειες της άπαγωγής όμήρων ή των βιαιοτήτων κατά άνυπερασπίστων προσώπων και σιωπούμε γιά τίς *έγκληματικές πρακτικές* των βιομηχανιών φαρμάκων και τροφίμων, των έπιχειρήσεων κατασκευής ακινήτων ή των άπατεώνων πού έμφελοούνται άπό τήν ψιλή τιμή ή τήν κακή ποιότητα των προϊόντων του έμπορίου. Στήν πραγματικότητα, γράφει ό P. Lascoume: «...ή μόνη έγκληματικότητα πού εμφανίζεται σάν επικίνδυνη είναι εκείνη πού άποτελεί εκδήλωση μιάς ρήξης μέ τήν κρατούσα ιδεολογία: ή κλοπή χρήσης θίγει τήν άτομική ιδιοκτησία, ή χρήση των ναρκωτικών τήν παραγωγικότητα, ή σεξουαλική έλευθερία τίς οικογενειακές δομές κτλ...». Καί ή έγκληματολογία, στό μέτρο πού υιοθετεί σάν ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης της τό «έγκλημα», στό μέτρο πού διαδίδει ή νο-

47. Sellin, T., «Groupes de pouvoir, législation et criminalité», PSC, 1960, 40, 8.

48. Foucault, M., *op. cit.* σελ. 3.

49. Godefroy, Th., Robert, Rh., «Le coût du crime en France», CGAI, 1971, I.A.Melun, 1973, σελ. 89-138.

μιμοποιεῖ μέ λογικά ἐπιχειρήματα (στατιστικές, θεωρίες, μελέτες πάνω σέ προκατασκευασμένους πληθυσμούς) τοὺς μηχανισμούς κολασμοῦ τοῦ συστήματος κυριαρχίας στό μέτρο πού συμβάλλει στή μεγάλη ἐπιχείρηση τῆς καλλιέργειας καί διάδοσης τῶν κύριων στερεοτύπων τῆς ἐγκληματικότητας, δέν μπορεῖ παρά νά καταλήγει σέ μιά ἐπιστήμη τοῦ κολασμοῦ.

Ὅστε, γιά ἄλλο ἓνα λόγο τὸ ἀντικείμενο τῆς κλασικῆς ἐγκληματολογίας ἐμφανίζεται ἀνίκανο νά στηρίξει ἀπὸ μόνο του τὴν ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο. Οἱ λίγες ἀναφορές πού κάναμε στὰ ρεύματα σκέψης πού ἀκολουθήσαν τοὺς κλασικούς προβληματισμούς τῆς ἐγκληματολογίας τὸν περᾶσματος στήν πράξη, ἔφεραν στὸ φῶς μηχανισμούς καί διαδικασίες πού συντελοῦν ἐξ ἴσου—τουλάχιστον—μέ τὴν ὕλική τέλεση τῆς πράξης, στήν «κατασκευή» τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρατήρησης. Ἡ διαπίστωση αὐτῆ εἶχε σά φυσική συνέπεια τὴ μετάθεση τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τὸ ἐγκλημα στοὺς μηχανισμούς πού τὸ παρήγαγαν. Οἱ Ferracouti καί Newman ἔγραψαν τὸ 1972: «Ἄν ὁ ἐγκληματίας εἶναι ἓνα πρόσωπο στὸ ὁποῖο ἔχει θεθεῖ ἡ ἐτικέττα τοῦ «ἐγκληματία», ἀπορρέει λογικά ὅτι πρέπει νά μελετήσουμε ἄχι μόνο τὸν ἐγκληματία... ἀλλὰ καί τὴ σημασία τῆς ἐτικέττας καθαυτῆν καί, αὐτὸ πού εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικό, τὸ ἦ τὰ πρόσωπα πού θέτουν αὐτὴ τὴν ἐτικέττα στὸν ἐγκληματία καί τὴ διαδικασία πού υἰοθετοῦν...»

Ἡ ἀνάγκη τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν μηχανισμῶν τῆς ἀντίδρασης, ἔτσι ὅπως αὐτὴ ὑλοποιεῖται στὸ *στιγματισμό* ἑνὸς ἀνθρώπου σάν ἐγκληματία ἢ στήν *ἀπόρριψη* του, ἀποτέλεσε ἓνα δευτερο πῶλο ἐγκληματολογικὸ ἐνδιαφέροντος ἐξ ἴσου σημαντικό μέ τὸν προηγουμένο (τοῦ περᾶσματος στήν πράξη) καί ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ τὴν οἰκοδόμηση δύο παράλληλων προβληματικῶν γύρω ἀπὸ τίς ἐννοιες τοῦ ἐγκλήματος καί τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης. Ἔτσι, οἱ Taylor, Young καί Walton, πρότειναν τὸ 1973 τὴ μελέτη:

—τῆς πολιτειολογίας	} τοῦ ἐγκλήματος
—τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας	
—τῆς δυναμικῆς	
—τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας	} τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης
—τῆς πολιτειολογίας	

Στὸ ἐπόμενο καί τελευταῖο μέρος τῆς ἐργασίας μου θ' ἀναφερθῶ σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν «καινούργια» ἐγκληματολογία τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης, ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τίς μελέτες τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας κι ἔτσι ὅπως ὑλοποιεῖται σήμερα στή μελέτῃ τῶν μηχανισμῶν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (ἀστυνομίας, δικαιοσύνης, φυλακῶν, ψυχιατρικῶν καταστημάτων, κοινωνικῆς πρόνοιας

III. ἡ καινούργια ἐγκληματολογία ἢ ἡ ἐγκληματολογία τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης

Ἄν μιλάμε γιά κοινωνικὴ ἀντίδραση (réaction sociale) ἐννοοῦμε τίς «στάσεις» (attitudes) πού μιά κοινωνία παίρνει ἀπέναντι σέ ὀρισμένα φαινόμενα. Κι ὅταν λέμε ὅτι ἡ ἐγκληματολογία πρέπει νά μεταθέσει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἀπὸ τὸ ἐγκλημα στήν κοινωνικὴ ἀντίδραση ἐννοοῦμε ὅτι, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ ἐγκλημα δέν ὑπάρχει παρά σάν ἀντίδραση μιᾶς κοινωνίας ἀπέναντι σέ μιά συμπεριφορά, εἶναι ἐπισημονικὰ ἐπιβεβλημένο νά γνωρίσει κανεὶς τίς αἰτίες καί τοὺς κανόνες αὐτῆς τῆς ἀντίδρασης. Ἡ ἰδέα δέν εἶναι καινούργια· ὑπῆρχε ἤδη στὸ ἔργο τοῦ Durkheim:⁵⁰ καμιά συμπεριφορά δέν εἶναι ἀπαράδεκτη, κολάσιμη ἀπὸ τὴ φύση τῆς· ἡ ἀντίδραση πού ἐπισύρει ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ὅπου διαδραματίζεται τῆς ἀποδίδει αὐτὸν τὸ χαρακτῆρα. Στὴ συνέπεια, ἡ ἰδέα αὐτῆ στηριξε ὅλες τίς ἔρευνες πάνω στήν ἀλληλεπίδραση,⁵¹ τὸ στιγματισμό,⁵² τὸ ρόλο τῶν ὀργάνων τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου.⁵³ Ἔτσι, διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ κι ἄλλων ἐγκληματικῶν συμπεριφορῶν ἀπ' αὐτές πού γνωρίζει ὁ Ποινικὸς Κώδικας, ἢ καί ἄλλων ἐγκληματιῶν ἀπ' αὐτοὺς πού γνωρίζει ἡ Ποινικὴ Δικαιοσύνη. Ὅλα αὐτὰ εἶχαν σάν συνέπεια, τὴν ἀμφοισήτηση, γιὰ τὴν ὁποία μιλῆσαμε, τῆς νομιμότητας τῆς ἐγκληματολογίας καί τοῦ ἀντικειμένου τῆς. Ὅμως, ἐκτός ἀπ' αὐτὴ τὴ συμβολὴ τους, ὅλες οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν οἰκοδόμηση μιᾶς καινούργιας ἐγκληματολογίας μέ ἀντικείμενο τὴν κοινωνικὴ ἀντίδραση, ὑπῆρξαν σκόρπιες καί ἀνοργανωτες. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίδραση χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ ἐγκληματικότητα, γιὰ νὰ δοθεῖ ἀπάντηση στὸ κλασικὸ ἐρώτημα τῆς ἐγκληματολογίας τοῦ περᾶσματος στήν πράξη· δέν ἀποτέλεσε αὐτοτελὲς ἀντικείμενο ἔρευνας.

Πρῶτος ὁ Rh. Robert⁵⁴ γιὰ τὴ Γαλλία προσπάθησε νὰ ὀργανώσει καί νὰ συστηματοποιήσει τὴν ἔρευνα στὸ χῶρο τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαπίστωση τῆς ἀδυναμίας τῆς κλασικῆς προβληματικῆς τῆς ἐγκληματολογίας, διατυπώνει τίς ἐξῆς δύο θέσεις:

1) Τὸ ἐγκληματολογικὸ ἐνδιαφέρον πρέπει νά στραφεῖ στήν ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν ἐκείνων κα-

50. Durkheim, E., *De la division du travail social*, Paris, 1960, σελ. 35-39, 43-48, 64-68.

51. Mead, G.H., *Mind, Self and Society*, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1934.

52. Lemert, T., *Social Pathology*, NY, Mc Grawhill, 1951.

53. Chambliss, W.J., *Crime and the Legal Process*, NY, Mc Grawhill, 1969.

54. Διευθυντὴς ἐρευνῶν τοῦ SEPC (Ἰνστιτούτο Ποινικῶν καί Ἐγκληματολογικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Δικαιοσύνης). Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Bordeaux I (Ἐγκληματικὴ Κοινωνιολογία) καί στὸ ICP (Ἰνστιτούτο Ἐγκληματολογίας Παρισιῶν).

νώων, ή απόκλιση από τούς όποιους όδηγεί στην κοινωνική αντίδραση του στιγματισμού μιás συμπεριφοράς σάν κοινωνικά απαράδεκτης ή έγκληματική.

2) Έπειδή ή έγκληματικότητα δέν είναι όποιαδήποτε συμπεριφορά και ό έλεγχός της έχει ανατεθεί σ' ένα σύστημα εξαιρετικά ειδικευμένο (τής Ποινικής Δικαιοσύνης), που έnsαρκώνει διάφορες κοινωνικές άποστολές, ή αντίδραση σ' αυτή άκριβώς τή συμπεριφορά—τήν έγκληματική—πρέπει νά μελετηθεί μέσα άπ' αυτό τό σύστημα του κοινωνικού έλέγχου τής έγκληματικότητας.

Αδτές οί διαπιστώσεις μās όδηγούν νά άσχοληθούμε μέ τό θέμα τών κανόνων συμπεριφοράς πρώτα και μ' αυτό τής Ποινικής Δικαιοσύνης ύστερα, χωρίς νά ξεχνάμε ότι τά δύο αυτά θέματα συμπλέκονται, άλληλοϋποστηρίζονται και ότι μέσα άπό τήν άμοιβαία αυτή πλοκή και άλληλεξάρτηση αναφαίνεται τό έγκλημα, προίόν όρισμένων κοινωνικών δομών, όρισμένων ιδεολογικών τάσεων που στηρίζουν αυτές τίσ δομές, όρισμένων κοινωνικών μηχανισμών που έξυπηρετούν τήν ήγεμονία αυτών τών ιδεολογιών και τή συντήρηση τών κοινωνικών δομών.

A. 'Η προβληματική του κοινωνικού έλέγχου: προβληματική τών κανόνων συμπεριφοράς

Είδαμε πόσο οί άδυναμίες τών κλασικών προβληματισμών έφεραν σ' άδιέξοδο τήν έγκληματολογική έρευνα: άς ξαναγυρίσουμε λοιπόν σέ μιá ύπόθεση που θά έπρεπε ν' άποτελεί τήν ύπόθεση βάσης σέ κάθε έρευνα του είδους: ή έγκληματικότητα και γενικότερα κάθε άποκλίνουσα συμπεριφορά (déviance) δέν άποτελούν άντικείμενο μελέτης άμεσο και πρωτογενές. 'Η έγκληματικότητα, όπως και κάθε απόκλιση άπό τόν κανόνα, *παράμπει στόν κανόνα*. Βέβαια άπό τή διαπίστωση αυτή άπορρεί λογικά ή έπόμενη ερώτηση: Ποιόν κανόνα ή τί είναι κανόνας;⁵⁵ Στην πραγματικότητα, ύπάρχουν τρεις όρισμοί τής νόρμας:

- ό ένας είναι στατιστικός και παραπέμπει στό μέσο όρο,
- ό άλλος άναφέρεται στίς κυρίαρχες άξίες μέσα σέ μιá κοινωνική ομάδα,
- ό τρίτος άφορά τούς άναγκαστικούς κανόνες που έχουν τεθεί σέ μιá κοινωνική ομάδα.

Φυσικά, άνάμεσα στους τρεις αυτούς όρισμούς ύπάρχει κάποια συγγένεια που γίνεται άντιληπτή άπ' τή δυνατότητα τής «όλίθωσης» άπό τή μιá κατηγορία στην άλλη. 'Ας πάρουμε τό παράδειγμα που χρησιμοποiei ό Ph. Robert:⁵⁶ όλοι άγαπάνε τό βλάκα του χωριού (πρώτος όρισμός) άλλά, άν οί κοινωνι-

κές συνήκες ένταθούν, γρήγορα θά τόν ύποψιαστούν ότι «τό κάνει έπιτήδες» και θά τόν στραβοκοιτάξουν (δευτέρος όρισμός), και στό τέλος αυτόν θά κρεμάσουν άν τά πράγματα χειροτερέψουν πολύ (τρίτος όρισμός). 'Αν τό παράδειγμα αυτό άποτελεί ήδη κάποια ένδειξη τής κοινωνικής λειτουργίας του έλέγχου τής απόκλισης άπό τόν κανόνα (τή νόρμα), δέν θά πρέπει παρ' όλα αυτά νά μās κάνει ν' άμελήσουμε τόν πολυμορφικό χαρακτήρα τής νόρμας. 'Αντίθετα μάλιστα, αυτός ό πολυμορφικός χαρακτήρας, σέ συνδυασμό μέ τήν ύφισαστική έφαρμογή τής νόρμας που μέ τήν θέσπισή της θεσμοθετεί τήν άποκλίνουσα συμπεριφορά, όδηγούν στό να δεχθεί κανείς τήν προβληματική του κοινωνικού έλέγχου σάν προβληματική τών έρευνών πάνω στην έγκληματικότητα.

'Ωστε ή άποκλίνουσα συμπεριφορά δέν μπορεί νά συλληφθεί καθ' έαυτήν. Δέν ύπάρχει παρά μέσα στη διαδικασία άναγωγής μιás συμπεριφοράς σέ κανόνα. Αυτή ή διαδικασία τής άναγωγής μιás συμπεριφοράς σέ κανόνα θεσμοθετεί μιá τάξη πραγμάτων μέσα σέ μιá όρισμένη περιοχή τής κοινωνικής ζωής. 'Ετσι, τίθενται τά όρια αυτής τής τάξης άλλά ταυτόχρονα «δημιουργείται» και ή άταξία που είναι ή άλλη πλευρά τής τάξης.

α) Μιá πρώτη κατεύθυνση τών έρευνών του κοινωνικού έλέγχου πρέπει νά προσανατολιστεί λοιπόν πρós τή διαδικασία θεσμοθέτησης τών κανόνων συμπεριφοράς. Κι αυτό σημαίνει έρευνες τόσο πάνω στη *θέσπιση* τής νόρμας (σέ σχέση μέ τίς κοινωνικές δομές που τήν υπάγούρουν και τίς συγκρούσεις που τήν προσδιόρισαν) όσο και στην *πρόσληψη* της. Καί σ' αυτό τό σημείο έγγιζουμε ένα θέμα εξαιρετικά σημαντικό γιά τή μελέτη του κοινωνικού έλέγχου τής άποκλίνουσας συμπεριφοράς (και τής έγκληματικότητας έπομένως): τήν άνάγκη τής μελέτης τών ιδεολογικών φαινομένων. Αυτό τό θέμα τής μελέτης τών ιδεολογικών φαινομένων έχει στην πράξη παρεξηγηθεί άπό δύο λανθασμένους έπιπονητικούς προσανατολισμούς:

1. 'Από τή μιá μεριά, προσάθησαν νά τό άναγαγουν σέ μιá υποτιθέμενη μάχη μεταξύ τών θεωριών περί συμφωνίας (consensus) και σύγκρουσης (conflict). 'Αλλά μιá διχοτόμηση τόσο άπόλυτη δέν μπορούσε παρά νά άποπροσανατολίζει τή σπουδή πάνω στην πρόσληψη τής νόρμας.

2. 'Από τήν άλλη, οί περισσότεροι μελετητές τής πρόσληψη τής νόρμας έτόνισαν τή σημασία του βαθμού γνώσης αυτής τής νόρμας. Πρόκειται εδώ κυρίως γιά τό πρώτο κύμα μελετών KOL,⁵⁷ που έθεσε σά στόχο του τή μελέτη και τή μέτρηση τής «κοινής γνώμης» προκειμένου νά πραγματοποιηθεί

57. Knowledge and Opinion about Law (γνώση και γνώμη περί του νόμου). 'Επιτροπή Κοινωνιολογίας του Δικαίου - Διεθνής Ένωση Κοινωνιολογίας.

55. 'Ο κανόνας έχει εδώ τήν έννοια τής νόρμας.

56. Ph. Robert. *op. cit.*

μέσα ἀπό τὴν ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς τελευταίας ὁ ἐκσυγχρονισμός, ἡ προσαρμογὴ τοῦ νόμου στὶς καινούργιες ἀπαιτήσεις τῆς. Ἀλλά καὶ αὐτὸ τὸ θέμα πρέπει νὰ θεωρηθῆι ὅτι ἔχει λήξει ἀπὸ τότε ποῦ ὁ B. Kutchinsky⁵⁸ ἀπόδειξε, στὴν εἰσήγησή του στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ γνωσιολογικὴ διάσταση ἦταν πάντα μικρῆς σημασίας στὶς παραστάσεις τῆς νόρμας. Ὁ Ph. Robert ἀπὸ τὴ δικὴ του σκοπιά, σὲ πρόσφατὴ μελέτῃ του,⁵⁹ τονίζει ὅτι ἀπ' αὐτὴ τὴν περιορισμένη ἢ κακῆς ποιότητος γνώση τῆς νόρμας δὲν πρέπει νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι παρατηρεῖται ἔλλειψη παραστάσεων⁶⁰ καὶ στάσεων⁶¹ ἀπέναντι στὴ νόρμα. Ἀπλῶς αὐτὸς οἱ παραστάσεις καὶ οἱ στάσεις χαρακτηρίζονται περισσότερο ἀπὸ τὶς κανονιστικὰς (dimentions normatives) καὶ συναισθηματικὰς διαστάσεις τους παρὰ ἀπὸ τὶς γνωσιολογικὰς.

β) Ὅσο ἐνδιαφέρουσα κι ἂν εἶναι ὁμοῦς ἡ μελέτῃ τῆς θεσμοθέτησης τῆς νόρμας ἀπὸ τὴν διπλῆ σκοπιά τῆς θέσεως καὶ τῆς πρόσληψῆς τῆς, δὲν εἶναι δυνατό νὰ παραλειφθῆι, στὰ πλαίσια ἐνός προγράμματος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου, ἡ μελέτῃ τῆς *οὐσιαστικῆς* ἐφαρμογῆς τῆς. Κι αὐτὸ, *πρῶτα* γιατί μερικὲς νόρμες δὲν ὑπάρχουν παρὰ στὴν ἐφαρμογὴ τους, *ὕστερα* γιατί ἐκείνες ποῦ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο μιᾶς ἀφηρημένης θεσμοθέτησης δὲν εἶναι δυνατό νὰ συλληφθοῦν παρὰ στὴ συγκεκριμένη ἐφαρμογὴ τους (καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά τους μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐφαρμογὴ).

Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ κοινωνικός ἐλέγχος διεξάγεται μέσα ἀπὸ μιὰ σειρά συνθετῶν, πολλαπλῶν διαδικασιῶν: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα σ' αὐτὴ τὴ λειτουργία εἶναι πολλαπλά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅλος ὁ κοινωνικός ἐλέγχος δὲν ἐξαντλεῖται στὴν παρέμβαση αὐτῶν τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου (κ.ε.) εἶναι ἀφανές: ἀναπτύσσεται ἔξω ἀπὸ τὸ μικρὸ, ἐμφανές, ὄρατὸ τμήμα ποῦ ἀποτελοῦν τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα (ἀστυνομία, σύστημα Ποινικῆς Δικαιοσύνης, σωφρονιστικὸ σύστημα κτλ.). Στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ τὸ ἀφανές τμήμα τοῦ κ.ε. δὲν εἶναι δυνατό νὰ διαχωριστῆι ἀπὸ τὴν «κοινωνικὴ ρύθμιση» (régulation sociale) ἔτσι ὡπως αὐτὴ ἡ τελευταία πραγματοποιεῖται μὲ τὴ

συνδρομὴ τῆς οἰκογένειας, τοῦ σχολείου, τῆς κοινῆς γνώμης... Ἔτσι, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι σ' ἕνα *πρῶτο στάδιο* ὁ κ.ε. εἶναι πίεση γιὰ βόλεμα, γιὰ τακτοποίηση τοῦ ατόμου μέσα στὸ περιβάλλον του, καὶ σ' αὐτὸ τὸ *εἰσόδιο* δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴ γενικὴ κοινωνικὴ ρύθμιση (régulation sociale générale), ἐνῶ μετατρέπεται σὲ καταπίεση ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ γιὰ κάποιο λόγο τὸ άτομο δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸ στὸν κοινωφρομισμὸ. Ὅτι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ρυθμιστῆι, ἀνατίθεται στους ἐιδικούς ποῦ θὰ ἐγγυηθοῦν γιὰ τὴν ἀσφάλειά μας καὶ θὰ κατανικήσουν τὸ φόβο μας γιὰ τὸ ἄγνωστο καὶ τὸ διαφορετικὸ.

Καταλαβαίνει λοιπὸν κανεὶς τὴ σημασία ποῦ ἡ μελέτῃ τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων (ὅπως εἶναι οἱ παραστάσεις καὶ οἱ στάσεις) ἀπέναντι στους κανόνες κοινωνικῆς συμπεριφοράς) μπορεῖ νὰ ἔχει γιὰ τὴν κατανόηση αὐτοῦ τοῦ κ.ε., ποῦ δὲν εἶναι ἄμεσα ἀντίληπτος.

Ἀπὸ τὸ γενικὸ καὶ ἀφανὴ κ.ε. περνᾶμε στὴ συνέχεια στὸν κ.ε. τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μιὰ μορφή κ.ε. στὴν ἄλλη πραγματοποιεῖται χωρὶς διακοπὴ, γιατί οἱ δύο αὐτὲς μορφὲς κ.ε. εἶναι δεμένες μεταξύ τους. Γιὰ νὰ ὑπάρξει ἐπέμβαση τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων τοῦ κ.ε., πρέπει ἡ *ὄρατότητα* (visibilité) τῆς πράξης νὰ εἶναι ἀρκετὴ ἢ *κάποιος νὰ κινήσει τοὺς μηχανισμοὺς αὐτῶν τῶν ὀργάνων*. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν *ὄρατότητα*, δὲν χρειάζεται νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἐνῶ μερικὰ άτομα ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τῶν πολλῶν, ὑπάρχουν ἄλλα ποῦ ζοῦν ἀποτραβηγμένα, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἀδίκριτα βλέμματα. Κι αὐτὴ ἡ διαφορικὴ ὄρατότητα εἶναι συνάρτηση τοῦ ἐπαγγελματικοῦ status τοῦ κάθε ατόμου, ἀρα τῆς τοποθέτησῆς του στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία.

Ἡ ὄρατότητα ὁμοῦς δὲν εἶναι τὸ πᾶν. Ἔχει παρατηρηθῆι ὅτι τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα τοῦ κ.ε. δὲν εἶναι συνήθως ἀετιροφοδοτούμενα: στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἡ πρώτη ὕλη τους διαβιβάζεται ἀπὸ ἄπο κάποιον.⁶² Αὐτὴ ἡ *παραπομπὴ* ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὁρισμένες ἐξωτερικὲς συνθήκες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς παραστάσεις ποῦ οἱ παράγοντες τῶν μηχανισμῶν τοῦ κ.ε. ἔχουν γιὰ τὴν ἐγκληματικότητα, τὸν ἐγκληματία, τὰ ὄργανα ἐλέγχου καὶ τὴ χρῆση τους.

Μέ λίγα λόγια, ἡ παραπομπὴ σ' ἕνα ἐξειδικευμένο ὄργανο τοῦ κ.ε. ἐξαρτᾶται ταυτόχρονα:

— ἀπὸ *ἐξωτερικὲς περιστάσεις* ποῦ ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὴν κοινωνικὴ προέλευση τοῦ ατόμου, ὅπως εἶναι ὁ βαθμὸς ὄρατότητας τῆς πράξης ἢ ἁκόμα τὰ κίνητρα⁶³ ποῦ ὀθοῦν στὴν παραπομπὴ ἢ

58. Kutchinsky, B., *op. cit.*, σελ. 14.

59. Robert, Rh., «Consensus, conflit, et attitudes envers le crime et la loi pénale», *Annales Internationales de Criminologie*, 1978, том. 17, ἀρ. 1 καὶ 2, σελ. 233.

60. Μὲ τὸν ὄρο παράσταση (représentation), καὶ ἔτσι ὅπως χρησιμοποιεῖται στὴ μελέτῃ τῶν ἰδεολογικῶν φαινομένων, ἐννοεῖται ἐδῶ τὸ σύστημα ἐκείνου γνώσης ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα σύνολο αἰσθημάτων, πεποιθήσεων, ἀξιῶν, στάσεων, ποῦ μεταφράζονται σὲ ἕνα λόγο (discours) καὶ σὲ πρακτικὰς σχετικὰς μ' ἕνα κοινωνικὸ ἀντικείμενο.

61. Μὲ τὸν ὄρο στάση (attitude) ἐννοεῖται τὸ τμήμα τῆς παράταξης τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ποῦ μεταφράζεται σὲ λήψη θέσης (prise de position) ἀπέναντι σ' ἕνα φαινόμενο.

62. Αὐτὸς ὁ κάποιος μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνα ἄλλο ὄργανο τοῦ κ.ε. Ἀμερικανικὲς ἐρευνες ἔχουν ἀποδείξει ὅτι οἱ φιλανθρωπικὲς ὀργανώσεις π.χ. παιζοῦν ἕνα σημαντικὸ ρόλο στὴν παραπομπὴ ὁρισμένων υποθέσεων στὴν ποινικὴ δικαιοδοσία τῶν ἀνηλίκων.

63. Ἔτσι τὸ νὰ θεωρεῖ κανεὶς τὸν ἐαυτὸ τοῦ ἡδὴ θύμα μιᾶς παράνομης συμπεριφοράς (ἢ ἐνδεχομένω νὰ γίνῃ θύμα) εἶναι ἕνας λόγος ποῦ συντελεῖ στὴν κίνηση τῶν μηχανισμῶν τοῦ ἐξειδικευ-

τά ἀντικίνητρα πού ἀποτρέπουν ἀπό αὐτήν.
—ἀπό τίς παραστάσεις πού ἔχουν οἱ παραπέμμενες
στά ὄργανα τοῦ κ.ε. γιά τὸ ἐγκλημα, τὸν ἐγκλη-
ματία ἢ γιά τὴν ἀποστολὴ τοῦ κάθε ὄργανου τοῦ
κ.ε.

Μ' αὐτά τὰ φαινόμενα τῆς «ὀρατότητας» καὶ τῆς
«παραπομπῆς» ἐγγίζουμε τὸ καυτὸ σημεῖο τῆς με-
λέτης τῶν ἐξειδικευμένων ὄργάνων τοῦ κ.ε.

B. Τὸ σύστημα τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης ἢ τὰ ἐξειδικευμένα ὄργανα τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου τῆς ἐγκληματικότητας

Ἐδῶ καὶ ἓνα αἰῶνα περίπου, γινόμαστε μάρτυ-
ρες ἑνὸς τρελλοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν μέσων εἰ-
δικῆς μεταχείρισης στό χῶρο τοῦ κ.ε. τῶν ἀποκλί-
νουσας συμπεριφορᾶς. Βλέπουμε νὰ ἐμφανίζονται
ὄλο καὶ νεώτεροι μηχανισμοὶ ἐλέγχου. Στὴν ἀρχή,
αὐτὸ θεωρήθηκε σὰν βαθμιαία ὑποκατάσταση νέων
ἠπιωτέρων μορφῶν κ.ε. (ὅπως εἶναι ἡ πρόληψη στό
χῶρο τοῦ ἐγκλήματος) στίς παλαιότερες ἀυστηρὰ
κολαστικές μεθόδους τοῦ παρελθόντος. Ἐν τού-
τοις, ἡ προσεκτικότερη παρατήρηση φέρνει στό
φῶς ὅτι οἱ ἐπιλεγόμενες «καινοῦργες» μορφές κ.ε.
εἶναι συχνὰ θυγατέρες τῶν παλαιότερων καὶ ὅτι αὐ-
τὴ ἢ συγγένεια δέν εἶναι χωρὶς σημασία. Τόσο μάλι-
στα, ὅσο στήν πράξη δέν ὑπάρχει ὑποκατάσταση
ἀλλὰ σύρρευση παλαιῶν καὶ νεωτέρων μεθόδων: ἡ
μεταχείριση τῶν ἐγκληματιῶν σ' ἀνοικτὸ χῶρο δέν
ἀδειάζει τίς φυλακές, οὔτε τὰ προληπτικά προ-
γράμματα καταργοῦν τίς δικαιοδοσίες γιά τὸν ἀ-
νηλικούς, οὔτε ἡ ψυχιατρικὴ τοῦ τομέα κλείνει τὰ
παλιὰ ψυχιατρικὰ καταστήματα... Ὁ καρκίνος ἔ-
τσι ἀπλώνεται παντοῦ... Καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ τοῦ
αὐξανόμενου καταμερισμοῦ τῆς κοινωνικῆς ἐργα-
σίας, τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀπόκλισης ἀπὸ τίς νόρμες,
μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καταλάβουμε τὸ ἐνδιαφέρον πού
παρουσιάζει σήμερα ἡ σπουδὴ τῆς γενεαλογίας αὐ-
τῶν τῶν ἐξειδικευμένων ὄργάνων τοῦ κ.ε.⁶⁴

Παράλληλα ὅμως μ' αὐτὴ τὴ σπουδὴ τὰ ὄργανα
αὐτὰ τοῦ κ.ε. ἀπαιτοῦν μιά πιὸ προσεκτικὴ ἐξέτα-
ση τῆς λειτουργίας τους πού μπορεῖ νὰ πάρει τίς ἐ-
ξῆς τρεῖς διαστάσεις:

1. Τῆ μελέτῃ τῶν προκατασκευασμένων πληθυ-
σμών.⁶⁵ Τῶν πληθυσμῶν δηλαδὴ πού καλοῦνται νὰ

μένουν κ.ε. Ἀντίθετα, στήν περίπτωση πού κανεὶς δέν αἰσθάνε-
ται νὰ θίγεται ἄμεσα ἀπὸ μιά παράνομη συμπεριφορὰ (ὅπως
συμβαίνει στίς περισσότερες περιπτώσεις τοῦ ὄργανομένου ἐγκ-
λήματος ἢ τοῦ ἐγκλήματος τῶν συναλλαγῶν), οἱ πιθανότερες
παραπομπῆς στό ὄργανο τοῦ κ.ε. ἐπινοοῦνται κατὰ πολὺ.

64. Βλ. α) Foucault, *op. cit.* β) Lascoumes, P., *Prévention et contrôle social*, Genève - Paris, Médecine et Hygiène - Masson 1977. c) Fourquet, F., et *Les équipements du pouvoir*, Paris UCE. 1973. d) Deyon P., *Le temps des prisons*, Lille, ed. univ. 1975.

65. Ἀπὸ τῆ μελέτῃ τῶν γαλλικῶν στατιστικῶν προκύπτει ὅτι
συνήθως τὸ «τελικὸ προϊόν» τοῦ συστήματος τῆς ΠΔ—ἐκείνους
κατὰ τὸ ὅποιον ἀπαγγέλληκε καταδικαστικὴ ἀπόφαση ἢ καλύ-

ἐνσαρκώνουν τὸ στερεότυπο τοῦ ἐγκληματία ἢ ὀ-
ποιουδήποτε κοινωνικά ἀπαράδεκτου τύπου ἀν-
θρώπου.

2. Τῆ μελέτῃ⁶⁶ τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τοῦ
συστήματος τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης στά ἐπιπέ-
δα τῆς ἀστυνομίας-εἰσαγγελίας-δικαστικῶν ἀπο-
φάσεων καὶ στὴ σχέση τῶν ἐπιπέδων αὐτῶν μεταξύ
τους.

3. Τέλος, καὶ κυρίως, τῆ μελέτῃ τῆς ἀνακατα-
σκευῆς τοῦ ἀντικειμένου.⁶⁷

Ἀπὸ τὴν πρώτη ὕλη πού διαθέτει (εἴτε ἀπὸ δικὴ
τοῦ πρωτοβουλία εἴτε ἀπὸ παραπομπή) ἓνα ὄργανο
κ.ε. προβαίνει σὲ μιά ἐπιλογὴ καὶ μιά σταδιακὴ κα-
τασκευὴ τοῦ τελικοῦ ἀντικειμένου του. Σ' αὐτὴ τῇ
διαδικασία κατασκευῆς τοῦ ἀντικειμένου του ὑπει-
σέρχονται κάθε στιγμὴ ὄχι μόνον ἰδέες πού οἱ ἄλλοι
ἔχουν γιά τὸ ἀντικείμενο τὸ ἀλλὰ καὶ οἱ παραστά-
σεις πού αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ὄργανο τοῦ κ.ε. ἔχει γιά τὴν
κοινωνικὴ τὴν λειτουργία (ἐπαγγελματικὴ ἰδεολο-
γία τῶν ὄργάνων τοῦ κ.ε.).

Ὡστε, καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, ἡ γνώση τῶν ἰδεο-
λογικῶν μηχανισμῶν τῶν «παραστάσεων» πού
σχηματίζουν καὶ τῶν «στάσεων» πού παίρνουν τὰ
ὄργανα τοῦ συστήματος τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης
ἀπέναντι σὰ κοινωνικά φαινόμενα, ἐνδιαφέρει ἐξ-
αιρετικὰ γιὰ τὴ διαφώτιση αὐτοῦ τοῦ τμήματος
τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι αὐ-
τές οἱ «παραστάσεις» πού σχηματίζουν τὰ ὄργανα
τοῦ κ.ε. γιά τὸ ἐγκλημα, τὸν ἐγκληματία, τὴν ἴδια
τὴν κοινωνικὴ τους ἀποστολὴ καὶ πού ἐπηρεάζουν
σημαντικὰ τὴ λειτουργία τῶν διαδικασιῶν τοῦ κοι-
νωνικοῦ ἐλέγχου, δέν εἶναι αὐθόρμητες. Κατὰ κά-
ποιο τρόπο, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ δομὴ τῶν ἐξειδικευ-
μένων ὄργάνων τοῦ κ.ε., ἀπὸ τὴ λειτουργία τους,
κυρίως ὅμως ἀπὸ τὴν παραγωγή τους. Στίς ἰδεολο-
γικὲς κατασκευὲς πάνω στὴν ἐγκληματικότητα,
διαπιστώνει κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ ἰσχυρῶν στερεοτύ-
πων πού ἐπηρεάζονται στὴν παραγωγὴ τυπικῶν εἰκό-
νων τοῦ ἐγκλήματος καὶ τῆς ἐγκληματικότητας.
Παρατηροῦμε, ἐπίσης, ὅτι τὰ ὄργανα «ἰδεολογικῆς

τερα ἐκείνους πού ἐκτίει ποιητὴ στίς φυλακές—ἀντιστοιχεῖ σὲ μιά
ὀρισμένη μερίδα τοῦ γενικοῦ πληθυσμοῦ: πρόκειται γιά ἄνδρα,
νέο, συχνότερα ἄλλοδαπὸ, πού ἀνηκε σὲ μιά ὑποκατηγορίαν τῆς
μικροαστικῆς τάξης (μικροεπιχειρηματίες) ἢ στὴν κατηγορία
τῆς ἐργατικῆς τάξης. Βλ. γιά περισσότερα στοιχεῖα Robert, Ph.
Aubusson de Cavarley, B., Godefroy, Th., *Statistiques criminelles et analyse du système pénal: réflexions conceptuelles et hypothèse d'analyse*. Lyon, Colloque eusteuropéen du CNPS sur «connaissance de la justice pénale», 1977, ronéo.

66. Στὴ μελέτῃ αὐτὴ ἔχει κριτικτικὰ ἐπενδύσει ἡ νεοβερπε-
ριανὴ ἀμερικανικὴ κοινωνιολογία. Γιὰ γαλλικὴ βιβλιογραφία,
βλ. τὸ πρόσφορὸ βιβλίον Heirpin, N., *L'application de la Loi*, Pa-
ris, Seuil, 1976.

67. Robert, Ph., Lambert, Th., Faugeron, C., *Image du viol collec-
tif et reconstruction d'objet*, Genève, Paris, Médecine et Hygiène-
Masson, 1976.

ἀποικιοποίησης» τροφοδοτούνται ἀπό τόν ἴδιο μηχανισμό μέσ' ἀπό τόν ὁποῖο τά ὄργανα τοῦ κ.ε. κατασκευάζουν τελικά τό ἀντικείμενό τους. «Ὅπως ἔχει ἤδη γραφθεῖ, ἀπό τά στοιχεία πού ἀποτελοῦν τήν πρώτη ὕλη τῆς ἄστυνομίας, τῆς εἰσαγγελίας, τῆς δικαιοσύνης, γίνεται μιά ἐπιλογή μέ ἀποτέλεσμα ἄλλα στοιχεία νά ἀπορρίπτονται καί ἄλλα νά διατηροῦνται. Αὐτά πού διατηροῦνται, ἀνακατασκευάζονται μέ γνώμονα τήν ἐσωτερική λογική κάθε ὄργάνου. Ἔτσι, ἡ *παρέμβαση τοῦ ἐξειδικευμένου ὄργάνου* (στό πρόσωπο τοῦ ἀστυνομικοῦ, εἰσαγγελέα, δικαστή) πού στήν πραγματικότητα ἐξαρτᾶται τόσο ἀπό ἐξωτερικές, ἀντικειμενικές συνθήκες (ὁρατότητα τῆς πράξης, παραπομπή), ὅσο καί ἀπό ὑποκειμενικές (παραστάσεις ἐκείνων πού τροφοδοτοῦν τήν Ποινική Δικαιοσύνη μέ πρώτη ὕλη)—συνθήκες πού μέ τή σειρά τους ἐξαρτῶνται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τή θέση τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρατήρησης μέσα στήν κοινωνική ἱεραρχία—*ἐμφανίζεται σάν ἡ μόνη βαρύνουσα καί μοιραία. Καί τό ἔγκλημα, τελικό προϊόν τῆς λειτουργίας τῶν μηχανισμῶν τῆς λειτουργίας τοῦ κ.ε., «ξεπηδάει ἀπό τό σκοτεινό θάλαμο τῆς δικαιοσύνης» σάν τό ὄρατό ἀποτέλεσμα μιάς διαδικασίας παραγωγῆς πολύ πῶς σπυρνευθῆς καί πολύπλοκῆς ἀπ' ὅσο μπορεῖ νά ὑποτεθῆ.*

Καταλαβαίνει κανεῖς λοιπόν τή σημασία πού αὐτό τό «προϊόν» θά ἔχει γιά τήν ἀναπαραγωγή τῶν παραστάσεων τοῦ ἐγκληματία, τοῦ ἐγκληματίας καί τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου στή συνέχεια. Ἀκόμα, γίνεται κατανοητή καί ἡ σημασία πού ἔχει ἡ μελέτη ὅλων αὐτῶν τῶν μηχανισμῶν—στήν ἰδεολογική τους κυρίως διάσταση γιά τή σωστή τοποθέτηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου.

Ἔτσι, τά ἐξειδικευμένα ὄργανα τοῦ κ.ε., παρά τήν ἐξέλιξή τους ἀπό τόν XIX αἰώνα καί πέρα, ἔχουν περιορισμένη θέση στήν ὅλη διαδικασία τοῦ ἐλέγχου. Στήν πραγματικότητα, ὁ ρόλος τους περιορίζεται σ' αὐτόν τοῦ *ἔμμεσου ρυθμιστή τοῦ κ.ε.* στό μέτρο πού τά προϊόντα τους (ἐγκλημα-ἐγκληματίας) τροφοδοτοῦν τό λόγο (discours) πάνω στήν ἐγκληματικότητα καί τόν ἐγκληματία, καί στό μέτρο πού μέ τήν ἰδεολογική αὐτή παραγωγή τους *διαμορφώνουν τῆς ἀντιλήψεις, τῆς εἰκόνας, τῆς παραστάσεις καί τῆς στάσεις τοῦ συνόλου τῶν ὀργάνων τοῦ ἀφανοῦς κοινωνικοῦ ἐλέγχου.*

Ἔτσι, κλείνει ὁ κύκλος τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου καί ἐπαληθεύεται ἡ ἀποτελεσματικότητα τῆς νόρμας μέ τό πέρασμα μέσα ἀπό τά διάφορα εἶδη ὀργάνων (ἀφανῆ-ἐμφανῆ) καί μέσα ἀπό τή λειτουργία τῶν ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, θά ἤθελα νά τονίσω πόσο σημαντική εἶναι, μέσα στά πλαίσια τῆς μελέτης τοῦ κ.ε., ἡ ἔρευνα τῶν ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν, ὅπως εἶναι οἱ παραστάσεις καί οἱ στάσεις ἀέναντι στά φαινόμενα:

—Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, γιατί ἡ θεσμοθέτηση τῆς νόρμας (καί στήν περίπτωση ἡ ἀναγωγή μιάς συμπεριφορᾶς σέ ἐγκληματική) θέτει τό πρόβλημα τῆς «πρόσληψης» τῆς νόρμας, πού δέν μπορεί νά μελετηθεῖ παρά σ' αὐτό ἀκριβῶς τό ἐπίπεδο.

—Ἦστερα, γιατί οἱ διαδικασίες τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου συντελοῦνται κατά κύριο λόγο ἐξω ἀπό τήν ἐπέμβαση ἐξειδικευμένων ὀργάνων καί ἐξαρτῶνται, ἐπομένως, κατά πολύ ἀπό τοῦς ἰδεολογικούς μηχανισμούς.

—Ἀλλωστε, ἡ παρέμβαση αὐτῶν τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων προϋποθέτει συνήθως μιά παραπομπή πού προσδιορίζεται, μερικά τουλάχιστον, ἀπό τό παιχνίδι τῶν παραστάσεων καί τῶν στάσεων.

—Ἀλλά καί στήν ἐσωτερική λειτουργία τῶν ἐξειδικευμένων ὀργάνων τοῦ κ.ε. βλέπουμε αὐτή τήν ἐπίδραση τῶν ἰδεολογικῶν παραγόντων—ἰδιαίτερα μάλιστα στή φάση τῆς ἀνακατασκευῆς (ἐγκλημα-ἐγκληματίας) τοῦ ἀντικειμένου.

Τέλος, τό τελικό προϊόν τοῦ κ.ε. τροφοδοτεῖ τό δημόσιο λόγο πάνω στήν ἐγκληματικότητα καί τόν ἐγκληματία, πράγμα πού ἀποτελεῖ ἐπιχείρηση ἰδεολογικῆς παραγωγῆς.

Ἄν σ' ὅλα αὐτά προσθέσουμε ὅτι αὐτός καθαυτόν ὁ ἐλεγχος ἀποτελεῖ μιά πράξη ἐξουσίας, ὅτι πρέπει νά ἀνήκει κανεῖς στοῦς κοινωνικά ἰσχυροῦς γιά νά μπορεῖ νά ἐλέγχει καί ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου συμβάλλει στή διαίωνηση τῆς κοινωνικῆς κυριαρχίας, γίνεται φανερό ὅτι ὁ κοινωνικός ἐλεγχος ἔχει μιά βασική ἰδεολογική διάσταση πού δέν εἶναι δυνατό ν' ἀγνοηθεῖ κατά τή μελέτη του.

Μέ τίς σκέψεις αὐτές πάνω στή μελέτη αὐτῶν τῶν μηχανισμῶν πού δίνουν στήν ἐγκληματολογία καινούργιο πεδίο ἔρευνας, κλείνω τήν προσπάθεια αὐτή τῆς σύντομης ἐπισκόπησης τῶν ἐγκληματολογικῶν προβληματισμῶν, προσθέτοντας μόνον ὅτι ἡ συνειδητοποίηση τῆς βαρύτητας τοῦ ρόλου μιάς ἐπιστήμης πέραν ἀναγκαστικά μέσα ἀπό τή γνώση τοῦ κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ χώρου, ὅπου ἡ ἐπιστήμη αὐτή ζεῖ καί δρᾷ. Αὐτό βέβαια ὁδηγεῖ σέ μιά ἐγκληματολογία περισσότερο κοινωνιολογική.

Ἐπίσης, συνεπαίγεται καί κάποια δέσμευση ἡ στράτευση, ἀλλά ὅπως ὁ Martin Nicolaus⁶⁸ ἔχει πει: «What kind of science is this, which holds true only when men hold still?». Γιά μιά σωστή ἐπιστημονική θεώρηση τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου χρειάζεται ν' ἀντιμετωπίσει κανεῖς τόν ἄνθρωπο στή κίνησή του μέσα στό χώρο καί τό χρόνο.

68. Nicolaus, Martin (1969), «The Professional Organization of Sociology: A View from below», *Antioch Review*, Fall, σελ. 375-387.